

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБ(Ј)ЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Бања Лука, 2019. године

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБ(Ј)ЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Издавачи:

Универзитет у Бањој Луци Факултет безбједносних наука

Булевар војводе Живојина Мишића 10 а
78000 Бања Лука, Република Српска
Тел: +387 51 333 603
<https://fbn.unibl.org/>

Криминалистичко-полицијски универзитет

Цара Душана 196
11080 Земун, Србија
Тел: +381 11 3161-444
<http://www.kpu.edu.rs/cms/>

Е-адреса часописа: casopis@fbn.unibl.org

Интернет адреса часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>

Главни и одговорни уредник:

Предраг Ђеранић
(Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
Република Српска - БиХ)

Замјеник главног и одговорног уредника:

Дане Субошић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија)

Извршни уредници:

Стево Јаћимовски (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија)
Велибор Лалић (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
Република Српска - БиХ)

Уређивачки одбор:

Дарко Паспаљ (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска - БиХ), Миле Шикман (МУП Републике Српске, Република Српска- БиХ), Милан Липовац (Србија), Жана Врућинић (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска- БиХ)

Савјет часописа:

Горан Бошковић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија); Саша Мијалковић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија); Јасмина Гачић (Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Србија); Божидар Бановић (Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Србија); Ненад Путник (Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Србија); Милан Гужвица (Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска - БиХ); Лоренс Арманд Френч (Универзитет у Њу Хемпширу, САД); Желимир Кешетовић (Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Србија); Сретен Југовић (Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија)

Секретаријат часописа:

Драгана Васиљевић, Милица Сикимић

Лектор:

Адријана Митрић

Превод на енглески:

Лидија Николић Новаковић

Штампа:

Агенција Алиго, Илиџа

Тираж: 200 примјерака

ISSN 2637-3076

Часопис излази два пута годишње

Журнал за безбједност и криминалистику (уписан у Регистар јавних гласила Министарства просвјете и културе Републике Српске, под редним бројем 688)

УВОДНИК

Пред нама је други број часописа *Журнал за безбједности и криминалистику*, који у односу на први представља искорак. Постоји више разлога за наведену тврдњу. Први је што се од овог броја часопис публикује у суиздаваштву Факултета за безбједносне науке Универзитета у Бањој Луци и Криминалистичко-полицијског универзитета из Београда. На тај начин је редакција оснажена познатим именима из студија безбједности и криминалистике Републике Србије, што ће часопису обезбиједити додатни квалитет. Други разлог за више вјере у овај вриједан издавачки подухват јесте већи квалитет објављених радова у односу на претходни број.

Томе свакако доприноси рад Милана Липовца и Невене Станковић под називом „Вентов допринос студијама безбедности: проблем агент-структура“. Аутори су проблем агент-структура поставили у средиште интересовања готово свих друштвених наука, наглашавајући да срж ове проблематике на извјестан начин представља „полазну основу за истраживање феномена друштвеног света“. Теоријски допринос Вентовог приступа студијама безбједности је окосница истраживања при чему се наглашава да је „фокус Вентовог размишљања у покушају објашњења на који начин агенти и структура могу бити узајамно конституисани и кодетерминисани“. Аутори у Вентовом промишљању о релацији агент-структура проналазе „двје истине о друштвеном животу“ које се по Вентовом убјеђењу, „налазе у основи готово свих друштвених научних истраживања“. Ради се о тврдњи да су „људска бића и њихове организације хотимични актери чија акција помаже репродукцији или трансформацији друштва у коме живе“. Друга истина је теза да је „друштво сачињено од друштвених односа, а које структурише акције између ових хотимичних актера“. Аутори, на крају, долазе до закључка да су „агенатура и структура у овом контексту узајамно зависни, а нужно различити ентитети“.

Други рад који се тиче безбједносних наука, којим се трио блиских сарадника са Факултета безбједносних наука представља и у овом броју, појављује се под насловом „Превенција радикализације, насилног екстремизма и тероризма кроз систем образовања у Републици Српској“. Аутори тероризам првенствено посматрају као метод којим одређена група или организација кроз стварање панике и сијање страха, а за то је неопходна примјена насиља, настоји остварити политичке, односно, идеолошке циљеве. Та политичка потка се ствара и кроз мисионарски рад, који се реализује каткад кроз предавања пред ширим аудиторijем, али се више одвија у сајбер простору. Одговор на овај други вид дјеловања, који је опаснији јер се њиме на заводљив начин продире у ум младих људи, јесте превентиван рад. Наравно да превентиван рад у борби против тероризма подразумева широк фронт у којем, поред полиције и специјализованих служби, своје мјесто имају вјерске организације, све државне службе, медији и невладин сектор, али је важна, можда најважнија линија фронта она на којој су образовне институције. По ауторима се тероризам као безбједносна пријетња у Босни и Херцеговини маргинализује „од стране појединих политичких елита и дијела јавности у земљи“ али је он, како наглашавају, постао друштвена стварност. Циљ истраживања био је „да се утврди у којој су мјери у Републици

Српској, заступљени образовни садржаји на тему радикализације, насилног екстремизма и тероризма у основном, средњем и високом образовању (на јавним универзитетима) и колико постојећи наставни садржаји одговарају потребама праксе“. Било би веома занимљиво и истраживање ове теме на простору цијеле БиХ, које су се аутори само дотакли, али је и напор који су учинили на простору Републике Српске вриједан пажње, као и закључак: „Имајући у виду да је тематика екстремизма и радикализације значајно присутна у јавном дискурсу, посебно у медијима, политици, полицијским агенцијама и правосуђу у Републици Српској и БиХ у цјелини, заступљеност у систему образовања је изузетно ниска“.

Да форензичко рачуноводство добија све више значаја у научном али и практичном смислу, увјерава нас рад Александра Чудана и Драгана Цветковића под насловом „Форензичко рачуноводство у функцији економско-финансијских вјештачења“. Аутори наглашавају да се број запослених у форензичким институтима рапидно повећава, али указују и да се „форензичка наука у последње време развила се у многим смеровима па тако и у смеру форензичког рачуноводства“. Тако је форензичко рачуноводство, централна тема овог рада, новина чији се значај и примјена подробно објашњава. У том смислу је указано да је форензичко рачуноводство интердисциплинарно подручје а подразумева се да „форензички рачуновођа, поред познавања рачуноводства и његове регулативе, треба да буде упознат и са правним прописима државе у којој реализује своје активности“.

У овом броју налазе се и два рада из области специјалног физичког образовања. Првим, под насловом „Утицај специјалног физичког образовања на промене у максималној изометријској сили мишића опружача леђа код студената Криминалистичко-полицијског универзитета“ представили су се Бојан Митровић, Горан Жугић и Горан Вучковић. Назив другог рада из исте области је „Утицај програма наставног предмета Спортске вјештине у безбједности на базични моторички статус студената Факултета безбједносних наука“, а аутори су Дарко Паспаљ, Милан Гужвица и Лазар Вулин. Утицај наставе из физичког образовања код студената којима аутори предају (и изводе практичну наставу) предмет је два интересантна истраживања. Треба напоменути да је ужа научна област Специјално физичко образовање дисциплина која се у региону изучава искључиво на институцијама које су суиздавачи овог часописа и стога је разумљива пажња која јој се даје, како у прошлом тако и у овом броју.

Александар Павић, политолог из Београда, са завидним образовањем које је стекао на Универзитету у Берклију, написао је приказ књиге „У дворишту малих Руса“, за коју Павић каже да „представља не само аналитички дневник најважнијих збивања у свету и код нас током протекле две године, већ и прави мали геополитички и безбедносни уџбеник, својеврсни компас за разумевање садашњих дешавања, тенденција и претњи с којима се суочава свет, а у њему и – Република Српска и српски простор у целини“.

Са узбуђењем очекујемо наредни, трећи број часописа *Журнал за безбједност и криминалистику* и надамо се новим уредничким достигнућима.

Главни и одговорни уредник
др Предраг Ђеранић

САДРЖАЈ

УВОДНИК	5
НАУЧНИ ЧЛАНЦИ.....	9
<i>Милан Лишовац, Невена Спанковић</i> ВЕНТОВ ТЕОРИЈСКИ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ: ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА	11
<i>Милица Сикимић Велибор Лалић, Предраг Ђеранић</i> ПРЕВЕНЦИЈА РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ, НАСИЛНОГ ЕКСТРЕМИЗМА И ТЕРОРИЗМА КРОЗ СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	25
<i>Александар Чудан, Драган Цветковић</i> ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКО ФИНАНСИЈСКОГ ВЕШТАЧЕЊА.....	41
<i>Бојан Мишровић, Горан Жижић, Горан Вучковић</i> УТИЦАЈ СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА НА ПРОМЕНЕ У МАКСИМАЛНОЈ ИЗОМЕТРИЈСКОЈ СИЛИ МИШИЋА ОПРУЖАЧА ЛЕЂА КОД СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО - ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА	55
<i>Дарко Пасиљ, Милан Гужвица, Лазар Вулин</i> УТИЦАЈ ПРОГРАМА НАСТАВНОГ ПРЕДМЕТА СПОРТСКЕ ВЈЕШТИНЕ У БЕЗБЈЕДНОСТИ НА БАЗИЧНИ МОТОРИЧКИ СТАТУС СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА	65
ПРИКАЗИ.....	77
<i>Александар Павић</i> ПРИКАЗ КЊИГЕ У ДВОРИШТУ МАЛИХ РУСА аутора Предрага Ђеранића	77
УПУТСТВО АУТОРИМА	81
УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА.....	89

НАУЧНИ ЧЛАНЦИ

ВЕНТОВ ТЕОРИЈСКИ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ: ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА

Прегледни научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902011L

COBISS.RS-ID 8628248

УДК 351.78:316.334.3

Милан Липовац¹

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Невена Станковић

Центар за проучавање безбедности, Београд

Апстракт: Проблем агент-структура налази се у средишту интересовања готово свих друштвених наука. Проблематизација овог питања у студијама безбедности долази са социјалним конструктивизмом, при чему се нарочито истиче промишљање Александра Вента (*Alexander Wendt*). Приказом Вентових основних теоријских поставки изведених из његовог поимања структуре, те структурацијске теорије настале као покушај елиминисања недостатака индивидуализма и структурализма, настоји се утврдити теоријски допринос студијама безбедности. Напослетку, закључује се да, превасходно, подела структуре на идеациону, материјалну и структуру интереса, став о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структуре, научно-реалистичка претпоставка о (узрочном) значају неопажљивог, те наглашавање значаја промене, имају не само важну улогу у експланацији безбедносних појава и процеса, већ могу допринети и прецизнијој предикцији динамике безбедносне стварности, изазова, ризика и претњи, као и понашања најзначајнијих безбедносних актера.

Кључне речи: Вент, структура, агент-структура, научни реализам, социјални конструктивизам.

УВОД

Срж проблематике агент-структура налази своје место у свим друштвеним наукама, представљајући, на извешан начин, полазну основу за истраживање феномена друштвеног света. Детерминизам не може представљати решење овог проблема, а ни услов (на начин на који се уобичајено концептуализује), будући да наглашава начине на које структура и култура обликују друштвени контекст у коме индивидуе делују, али запоставља индивидуалне капацитете (Archer, 2003). Покушајем реконцептуализације појмова агентуре и структуре, теоретичари настоје да пронађу заједничке нити међусобно супротстављених онтологија, а како би напослетку дошли до сазнања о пореклу друштвене акције - да ли је појединац у свом понашању и деловању независан или је ограничен и управљен

¹ Аутор за кореспонденцију: др Милан Липовац, доцент на Факултету безбедности Универзитета у Београду. E-mail: milanlipovac@gmail.com

структурама (институцијама, нормама, идеологијама, традицијама) (Илић, 2016: 148).

Стога је суштински значајан одговор на питање дали узроке друштвених појава и процеса треба тражити у појединцима, њиховим субјективним уверењима, жељама и намерама или у друштвеним структурама које управљају понашањем тих појединаца (Илић, 2016: 152). У првом случају, објашњење друштвене акције полази од агента, док је у другом акценат на узрочности структуралних фактора, тако да се теоријска дискусија о ова два, на први поглед потпуно супротстављена, становишта у друштвеним наукама најчешће означава као расправа о проблему агент-структура.

У контексту експланаторних импликација, уобичајено се у теоријама међународних односа полази од скорашњих филозофских дискусија у оквирима социологије и друштвене теорије, предлагањем мета-теоријског оквира базираног на динамичној концепцији међузависности између интерпретативних, хотимичних агената и структуралног контекста дефинисаног како у смислу омогућавања (*enabling*), тако и у смислу ограничавања (*restraining*) (Carlsnaes, 1992).

Конструктивизам представља средњи пут у односу на рационалистичке и постструктуралистичке приступе проучавању међународних односа, заузимајући (у случају највећег броја теоретичара) структурационо онтолошко полазиште. Заједничко за све социјал-конструктивисте јесте да полазе од основне онтолошке претпоставке да су агенти и структуре међусобно успостављени. Премда је испрва конструктивизам представљао главног изазивача позитивизму критикујући његово статичко гледање на међународну стварност, временом се и у његовим оквирима створила подела на теоретичаре који су остали верни постпозитивистичком приступу (критичка школа) и теоретичаре који су се приклонили позитивистичком правцу (конвенционални или меки конструктивизам) (Илић, 2016: 161).

Услед свог значаја за све друштвене науке, а тиме и теоријска промишљања о међународним односима, ова проблематика је на мети најразличитијих критика-од става да је „конфузна и непродуктивна“, па до става да представља значајну баријеру за, у што већем обиму, критички настројену теорију међународних односа (Klotz & Lynch, 2006). Докле неки теоретичари сматрају да конструктивисти нису дали одговор на ово питање закључком о узајамној конституцији, те да је потребно превазићи „беспотребну“ епистемолошку поделу фокусирањем на начине на које емпиријска истраживања могу довести до саме суштине проблема (Klotz & Lynch, 2006), други сматрају да се постојеће празнине у теоријама међународних односа могу попунити искључиво фокусирањем на онтолошке разлике које конструишу теоријски оквир, и то интеграцијом овог приступа са приступом у друштвеној теорији (Wight, 2006).

Емануел Адлер (*Emanuel Adler*) заступа становиште да је конструктивизам „заинтересован за разумевање како материјални, субјективни и интерсубјективни светови узајамно делују у социјалној конструкцији стварности“, те да, „уместо да се фокусира искључиво на то како структуре конституишу агентове идентитете и интересе, он настоји да објасни и како, у ствари, индивидуални агенти конституишу ове структуре“ (Adler, 1997: 322, цитирано према Златановић, Липовац, 2014: 187). Николас

Онуф (*Nicholas Onuf*) то објашњава на следећи начин - структура врши утицај на агенте тако што смо често под утицајем феномена, природних или друштвених, које или не видимо или нисмо у могућности да видимо, али на које као агенти реагујемо, стављајући их у институционални контекст. У том случају, говори се о „институционализацији структуре“ од стране агената (Onuf, 2013: 7). Дејвид Дезлер (*David Dessler*), пак, нарочити значај у објашњењу ове проблематике придаје научном реализму, заступајући став да се „празнина“ између научне филозофије и праксе може попунити моделом међународне структуре базираном на принципима научног реализма, односно разматрањем његових импликација на структурални истраживачки дизајн у теоријама међународних односа. Закључује се да дебата агент-структура има капацитет да произведе интегративну структуралну теорију, као и способност да доведе до промена међународног система мирним путем (Dessler, 1989).

Као један од најплодоноснијих конструктивистичких приступа решавању проблема агент-структура, истиче се приступ Александра Вента. На основу приказа Вентовог поимања структуре, те структурацијске теорије у виду предлога за решење поменутог проблема, настоји се постићи основни циљовогарада-испитивањетеоријскогдоприносањеговогприступастиудијама безбедности. Критичким преиспитивањем експланаторног потенцијала Вентовог промишљања у студијама безбедности долази се до закључка да прихватање научно реалистичког полазишта, уважавање идеационог аспекта структуре, истицање ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структуре, те наглашавање улоге и значаја процеса у разматрању проблематике агент-структура несумњиво представљају корак унапред у односу на устаљена виђења (једностраног) решења овог проблема од стране припадника доминантних теоријских праваца. У закључку, чини се да је управо Вентово бављење овим опшtedруштвено значајним проблемом један од светлих примера потврде о потреби за проучавањем појава безбедности коришћењем дискурса различитих парадигми, а услед „мултидисциплинарности истраживачког поља студија безбедности“ (Липовац, 2013: 441).

ВЕНТОВА ИДЕАЦИОНА СТРУКТУРА

Друштвени конструктивизам према Вентовом схватању није близак само идеализму, већ и структурализму и холизму. Полазећи од премисе да „структуре имају учинке несводљиве на агенте“ (Вент, 2014: 122), он значајан део свога рада посвећује управо бављењу структурама. Без дефиниције као такве, Вент тврди да структура неког друштвеног система садржи три елемента - материјалне услове, интересе и идеје. Иако повезани, ови елементи су истовремено у извесном смислу одвојени и играју различите улоге у објашњењу. Па ипак, Вент се држи оваквог разликовања третирајући као одвојене материјалну, структуру интереса и идеациону структуру, из чисто аналитичких разлога. Када то чини, међутим, он напомиње да су ови елементи увек исказани и подједнако нужни ради објашњења друштвених исхода, односно, другим речима, „без идеја нема интереса, без интереса нема смислених материјалних услова, без материјалних услова нема стварности уопште“ (Вент, 2014: 122). Напоследку, за било који друштвени

систем постоји само структура, у једнини (Вент, 2014: 123). У том смислу, задатак структуралног теоретисања у крајњем мора бити тај да покаже како се елементи система заједнички уклапају у некакву целину.

Полазећи од идеализма за који се Вент изричито залаже, односно његове суштинске тезе да људи делују на предмете (укључујући и њих саме) на основу значења која ти предмети имају за њих, значајно место у Вентовој мисли заузима знање. Штавише, идеациони аспект друштвене структуре посматра као „распodelу знања”, а која представља шири феномен од распodelе интереса и општих уверења и очекивања, укључујући „не само уверење, већ и добар део жеље” (Вент, 2014: 123).

На тај начин, одређено знање Вент класификује на приватно и дељено. Међутим, у Вентовом учењу уопште, а нарочито с обзиром на проблематику агент-структура, нагласак је на подскупу друштвене структуре, друштвено дељеном знању или култури (знање које је опште и спојено између индивидуа, односно, дељено у друштву). Култура, у том смислу, може попримити мноштво специфичних облика, укључујући „норме, правила, институције, идеологије, организације, системе претњи итд” (Вент, 2014: 124).

Значајно је Вентово запажање да дебата о култури у међународним односима између конструктивиста и рационалиста заправо осликава један шири спор у оквиру друштвене теорије између холистичког и индивидуалистичког приступа питању како се агенти односе према структурама (идеационим, односно, материјалним) у које су уграђени (Вент, 2014: 125). Докле су индивидуалисти и холисти сагласни у ставу да су агенти и структуре међузависни, не слажу се око тога како, индивидуалисти тврдећи да структура може да се сведе на одлике и интеракцију агената, а холисти тврдећи да структура има несводљиве појавне одлике (Вент, 2014: 125). Најзад, у вези са конкретном проблематиком агент-структура, Вент заузима синтетичку позицију која удружује елементе углавном из теорије структурације и симболичког интеракционизма².

„ТРИ РАЗЛИКЕ“: НИВОИ, УЧИНЦИ И СТВАРИ

Но, пре излагања његове верзије теорије структурације, односно, решења овог проблема, упутно је изнети још неколико значајних закључака које Вент изводи о структури. Његовим речима, да би развио ову (средњу) позицију, Вент прави три разлике- „између два нивоа и два учинка структуре на две ствари”. Та два нивоа су микро и макро, где се микроструктуре односе на структуре интеракције, а макроструктуре се односе на оно што назива структурама вишеструко реализибилних исхода (Вент, 2014: 125). Примењено на културу, ово води разликовању општег и дељеног знања. Два учинка о којима говори су каузални и конститутивни, а две ствари су понашање и одлике, при чему се одлике односе на идентитете и интересе агената.

Све три поменуте разлике тичу се начина на који је стварност структурисана, и у том обиму, према Вентовом мишљењу, онтолошки спор о

² Вент истиче да се у стварању властите теорије нарочито користио са Giddens (1979, 1984), Bhaskar (1979, 1986) и Sewell (1992), као и са Mead (1934), Berger & Luckmann (1966), Stryker (1980) и Howard & Callero (1991).

структурама и агентима на крају се своди на емпиријски спор, при чему су рационалистички и конструктивистички друштвени теоретичари напросто заинтересовани за разне аспекте структурисања стварности (Вент, 2014: 126). Аргументацију оваквог става илустративно излаже у облику матрице³.

У објашњавању различитих погледа рационалиста и конструктивиста, Вент наводи да први нагињу према интересовању за структуре на микро нивоу, те каузалним учинцима структуре на понашање, докле други нагињу према интересовању за структуре на макронивоу, те конститутивним учинцима структуре на идентите и интересе. Као примарну вредност конструктивистичког схватања у односу на рационалистичко, Вент наводи анализу конститутивних учинака на микро, а посебно на макронивоу, у њиховом приступу култури (Вент, 2014: 127). На овом месту, довољно је још истаћи да Вент властито разликовање микро и макро нивоа структура изводи позивајући се на Кенета Волца (*Kenneth Waltz*)⁴, и то указивањем на неке проблеме који постоје у његовом схватању структуре⁵.

ИНДИВИДУАЛНОСТ ПО СЕБИ И ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ ИНДИВИДУАЛНОСТИ

Фокус Вентовог размишљања, имајући све наведено у виду, јесте у покушају објашњења на који начин агенти и структура могу бити узајамно конституисани и кодетерминисани (при чему друго означава каузалну насупрот конститутивној вези), или, сажето, на који начин је могућа синтеза индивидуализма и холизма. С тим у вези, Вентов несумњив допринос овој проблематици представља разликовање „индивидуалности по себи” и „друштвених услова индивидуалности”. Индивидуалност по себи (или индивидуалност *per se*) односи се на „оне одлике агентове конституције које су самоорганизујуће и стога нису унутрашње зависне од друштвеног контекста”. Ове врсте одлика, истиче, суштински су значајне за намерно деловање, и, чак и када су узроковане од стране друштва, оне постоје независно од њих. Напослетку, овај аспект индивидуалности Вент проналази у индивидуализму (Вент, 2014: 158). Са друге стране, друштвени услови индивидуалности односе се на „оне одлике агентове конституције које су унутрашње зависне од културе”. Доводећи овај аспект индивидуалности у везу са тврдњом да култура конституише агенте, Вент га, дакле, проналази у холизму (Вент, 2014: 158).

Значај разликовања индивидуалности по себи и њених друштвених услова Вент види у могућности да се на тај начин уочи да однос између агента и структуре може бити независан и завистан, односно, каузалан и конститутиван. Другим речима, ово разликовање „разрешава очигледни парадокс показујући да су две врсте одлика укључене у конституисање агената, самоорганизујућих одлика и друштвених одлика” (Вент, 2014: 159).

³ Приказивањем те слике, како наводи, нема намеру да начини преглед литературе са решењима из друштвене теорије за расправу о агентима и структури, већ да предложи различите начине на које теоретичари могу постављати питања о структури. Приказ у делу „Друштвена теорија међународне политике” А. Вента (2014: 126).

⁴ Више о Волцовој тематизацији микро и макро нивоа структуре у Waltz, 1959[2001].

⁵ Према мишљењу Вента, проблем не лежи у Волцовом „материјализму”, већ у чињеници да он не увиђа постојање два нивоа структуре (Вент, 2014: 127).

Посматрано са тог аспекта, умерени облици индивидуализма и холизма нису некомпатибилни, већ само указују на различите конституишуће одлике индивидуалности, односно, постављају различита питања. Вент тврди да проблем настаје тек са радикалним облицима сваке од онтологија, „онда када неко каже да је намерно деловање тек самоорганизација или учинак дискурса” (Вент, 2014: 160). Уколико се, пак, признају оба, чини се да ће се постићи и боље разумевање сваког понаособ.

ПРОЦЕС

Најзад, неизоставан појам у Вентовим разматрањима о структури јесте процес. Дакле, иако и агент и структура имају једнаки значај, узајамно су конститутивни и кодетерминисани, структура, међутим, постоји (има учинке и развија се) само због актера и њихових процеса. Сва структура, у крајњем, „инстанцирана је само у процесу” (Вент, 2014: 160). Вент тврди да је зависност структуре од деловања и друштвеног процеса и конститутивна и каузална. Са једне стране, каже, „расподела знања у друштвеном систему у било ком тренутку постоји само у служби жеља и уверења актера”, те „ако култура постоји само у служби жеља и уверења, она ће имати учинке само у служби понашања агената” (Вент, 2014: 161). Са друге стране, друштвене структуре такође зависе од агената и пракси у каузалном смислу. Конститутивна анализа, међутим, има „унутрашњу статичност”, будући да нам казује од чега су сачињене структуре и како оне могу имати одређене учинке, али нам „ништа не казује о процесима помоћу којих се структуре крећу кроз време, или краће, о историји”⁶ (Вент, 2014: 161). Међутим, наводи, „структурална репродукција је такође узрокована непрекидним процесом међуделовања чија је репродукција намеравана или ненамеравана” (Вент, 2014: 161).

Вент закључује да је, како у каузалном тако и у конститутивном смислу, структура „текући учинак процеса”, док је истовремено „процес учинак структуре” (Вент, 2014: 162). Постоје, дакле, два нивоа анализе (микро и макро), и оба су према његовом мишљењу структурирана и оба инстанцирана помоћу процеса. Нема структура без агената и нема агената (осим у биолошком смислу) без структура, односно „друштвени процеси су увек структурисани, а друштвене структуре су увек у процесу” (Вент, 2014: 162). Тиме се поново враћа на културу, тврдећи да „знање које се дели у друштву заузима кључну улогу у интеракцији релативно предвидивој током времена, стварајући хомеостатичке тенденције које стабилизују друштвени поредак”, односно, друкчије речено, „култура тежи да се репродукује, и заправо мора тако чинити како би уопште могла да буде култура” (Вент, 2014: 163).

Резимирано, Вент верује да су културне структуре сложене како у својој природи тако и у учинцима те, стога, излаже типологију која се заснива на три разликовања: 1) између два нивоа на којима су организоване, микро и макро нивоу, испољеним као опште и колективно знање, 2) између њихових каузалних и конститутивних учинака и 3) између њихових учинака на понашање, идентитете и интересе. Он напомиње да анализа ових различитих модалитета захтева различите врсте структуралних метода, али да је у сваком

⁶ Према Вентовом мишљењу, ово је најјасније у случају структуралне промене изазване акцијама које подривају постојеће структуре и стварају нове (Вент, 2014: 161).

конкретном случају важно показати „како се културни облици артикулишу са материјалним силама и како им дају значење, односно, како ови други са своје стране ограничавају оне прве” (Вент, 2014: 165). И поново, могу имати основа настојања да се у аналитичке сврхе разликују материјална, структура интереса и идеациона структура, али, у крајњем, сваки друштвени систем има само једну структуру, састављену и од материјалних и од идеационих елемената.

ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА

Након изношења кључних Вентових ставова у вези са структуром, долази се и до његовог излагања у вези са самим проблемом агент-структура. У своме чланку „*The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*” (1987) Вент полази од две теорије које су имале снажног утицаја на савремене академске расправе о међународним односима - неореализма (Кенет Волц) и теорије светског система (Имануел Валерштајн (*Immanuel Wallerstein*)). И докле обе нуде структурална објашњења начина на који се државе понашају у међународном систему, односно, иако се обе заснивају на структуралној анализи, њихово разумевање структуре система, према мишљењу Вента, у значајној мери се разликује. Са једне стране, неореалисти дефинишу структуру међународног система кроз призму „опажљивих” (*observable*) својстава држава чланица, и последично, експланаторну улогу ових структура одређују у индивидуалистичким терминима, као „ограничавајуће у вршењу избора постојећих државних актера” (Wendt, 1987: 335). Теоретичари „светског система“, са друге стране, структуре међународног система дефинишу у оквирима „фундаменталних организационих принципа капиталистичке светске економије која конституише државе”, те схватају експланаторну улогу структура у структуралистичким терминима, као „произвођаче” самих државних актера (Wendt, 1987: 335).

Вентов примарни интерес је, међутим, у критици структуралних концепција које проналази у обе теорије, те у примени ове критике у циљу развоја новог приступа структуралном теоретисању о међународним односима усвојеним од поменутих теоретичара структурације из социологије. Овај приступ, истиче Вент, захтева основе научне реалистичке филозофије (или „научног реализма”⁷, *scientific realism*), спорне „нове ортодоксности” у филозофији природних наука, мада већином непризнате од стране политичких научника (Wendt, 1987: 336).

Проблем агент-структура, према Вентовом мишљењу, заправо представља два међузависна проблема, један онтолошки и други епистемолошки (Wendt, 1987: 339). Први и фундаменталнији проблем тиче се природе како агената, тако и структуре, и, будући да су оба на известан

⁷ Вент под научним реализмом подразумева „једну филозофију науке која претпоставља да свет постоји независно од људских бића, да се зреле научне теорије типично односе на овај свет и да оне тако функционишу чак и када су предмети науке изван опажаја” (Вент, 2014: 43). „Језгро научног реализма се”, по његовом мишљењу, „противи гледишту ... да оно што постоји у свету на неки начин зависи од онога што знамо или у шта верујемо” (Вент, 2014: 46). Најзад, реализам је „филозофија наука, а не теорија друштва”, и као такав „не одговара на емпиријска, тј. питања првог реда”, односно, реализам „омогућава да се држава и државни систем замисле као стварни и сазнатљиви, али нам не говори да они постоје, од чега су начињени, или како се понашају”, - „то је посао друштвених научника а не филозофа” (Вент, 2014: 47).

начин узајамно имплицирајућа, њиховог међуодноса. Другим речима, питање се односи на то какви су ово ентитети (или, у случају друштвених структура, да ли су уопште ентитети), те на који начин су међусобно повезани. Суштински, сматра Вент, постоје два основна приступа одговарању на ово питање - одређивањем једне јединице анализе као онтолошки примарне (основне) или дајући им једнак и стога несводљив (*irreducible*) онтолошки статус. У зависности од тога који ентитет се сматра примарним, ови приступи генеришу три могућа одговора, које Вент одређује као индивидуализам, структурализам и структурационизам (Wendt, 1987: 339). Неореализам и теорија светског система подразумевају индивидуализам и структурализам, обе у крајњем умањујући значај једне јединице анализе у односу на другу. Неореалисти редукују структуру система држава на својства и интеракције њених конститутивних елемената, држава, докле теорија светског система редукује државе (и класе) као агенте на репродукцију захтева (потреба) капиталистичког светског система (Wendt, 1987: 339). Структурационистички приступ, са друге стране, покушава да избегне оно што Вент назива „негативним последицама индивидуализма и структурализма“ дајући агентима и структурама једнак онтолошки статус. Последично, омогућава коришћење агената и структура у објашњењу неких од основних својстава које у смислу ефеката имају једно на друго. Другим речима, доводи до тога да се агенти и структуре посматрају као „кодетерминишући“ или „узајамно конститутивни“ ентитети (Wendt, 1987: 339).

АРГУМЕНТАЦИЈА

Вент је, дакле, покушао да идентификује значајне разлике у схватањима теоретичара неореализма и „светског система“, као и да повеже ове разлике са њиховим различитим друштвеним онтологијама. Такође, покушао је да укаже да, упркос овим разликама, неореализам и теорија светског система деле заједнички, полазни приступ проблему агент-структура, односно, да оба покушавају да одреде или агенте или структуру као основне, примарне јединице, а што и једне и друге оставља у немогућности да објасне својства ових јединица и, стога, да оправдају властите теоријске и експланаторне тврдње о државној акцији (Wendt, 1987: 349). Очигледна импликација овог аргумента је да ни државни агенти ни домаћа или међународна системска структура која их конституише не треба да буду третирани увек као дати или као основне, примарне јединице. Теорије међународних односа би требало да буду способне да поседују експланаторну моћ оба (Wendt, 1987: 349). Ово не значи, истиче Вент, да појединачни истраживачки напори не могу узети једну јединицу као основну, јер истраживачка пракса мора поћи од нечега. То, међутим, значи да оно што се одређује као основно у једном истраживању мора бити барем потенцијално проблематично (или да има функцију зависне варијабле) у другом, односно, да су научницима потребне теорије о њиховим примарним јединицама (Wendt, 1987: 349). Без обзира на очигледне аспирације да постану начелне теорије међународних односа, индивидуалистичке и структуралистичке онтологије неореализма и теорије светског система их у томе онемогућавају. Насупрот њима, структурационистички или структурацијски приступ проблему агент-структура допринео би теоријском развоју и државних агената и системских

структура „без уплитања ни у онтолошки редукционизам ни у реификацију” (Wendt, 1987: 349).

Полазиште Вентовог промишљања о проблему агент-структура представљају две истине о друштвеном животу које се, како верује, налазе у основи готово свих друштвених научних истраживања. Прва истина представља тврдњу да су „људска бића и њихове организације хотимични (са свешћу и намером-*purposeful*) актери чија акција помаже репродукцији или трансформацији друштва у коме живе”, а друга тврдњу да је „друштво сачињено од друштвених односа, а које структурише акције између ових хотимичних актера” (Wendt, 1987: 337-338). Скупа узевши, ове истине сугеришу да су људски агенти и друштвене структуре, на овај или онај начин, „теоријски независни или узајамно имплицирајући ентитети” (Wendt, 1987: 338). Стога, Вент наводи, анализа друштвене акције претпоставља барем имплицитно разумевање појединачних друштвених односа (или „правила игре”) у којима се акција одвија, као што анализа друштвених структура донекле претпоставља разумевање (*understanding*) актера чији односи чине структурални контекст (Wendt, 1987: 338). Из наведеног се закључује да су и својства агената и својства друштвених структура релевантна за објашњења друштвеног понашања. И заправо, и неореализам и теорија светског система користе својства како држава (моћ и интереси) тако и системских структура (поларност, односи неједнаке размене) како би објаснили понашање држава, иако то чине на различите начине.

Верујући да све друштвене научне теорије садрже барем имплицитно решење за проблем агент-структура, које „поставља агенте и друштвене структуре у везу једне са другима” (Wendt, 1987: 337), Вент признаје да ова решења помажу теоријском разумевању, односно да структурална анализа има релативни експланаторни значај. Међутим, заступајући веома различита разумевања структуралне теорије, Вент тврди да су неореалистичка и решења теорије светског система проблема агент-структура, најмање у једном аспекту веома слична те да та сличност креира уобичајену фундаменталну слабост (недостатак) у овим теоријама као структуралним приступима међународним односима (Wendt, 1987: 337). Теорија структурације, са друге стране, представља одговор на ове недостатке, закључује Вент.

ОНУФ О ВЕНТОВОЈ ТЕОРИЈИ СТРУКТУРАЦИЈЕ

У циљу објашњења Вентове теорије, Николас Онуф се позива на оно што сматра праисторијом дебате, односно, Волцово супротстављање редукционизму образложено тиме што ненамераване последице понашања државе производе несводљиве структуре које имају последице на понашање. Ова недвосмислена тврдња, закључује, пружила је Венту могућност да уведе питање структуре са научно-реалистичке тачке гледишта (Onuf, 1998: 239), са два циља на уму: да демонстрира неадекватност како Волцове верзије структурализма тако и Валерштајна, те да предложи теорију структурације као замену за структурализам уопште. Такође, закључује и да Вент сматра да Волц заправо уопште и није био структуралиста, како је сам себе одређивао, већ, напротив, онтолошки индивидуалиста. Са друге стране, наводи да је Вент нашао да је Валерштајнова теорија светског система превише холистичка (Onuf, 1998: 240).

Онуф даље наводи Вентову централну тврдњу у вези са структурацијом, да су капацитети, чак и постојање људских агената на изванредан начин нужно повезани са друштвеним структуралним контекстом, односно да су нераздвојиви од људске друштвености. Према Вентовом мишљењу, структурацијска теорија је аналитичка по природи, не супстантивна. Другим речима, она представља оно што се касније назива мета-теоријом, тачније теоријом о теорији (Onuf, 1998: 241). Структурацијска теорија типове ентитета налази у друштвеном свету и његовим односима, закључује Вент. Према Онуфовој интерпретацији Вентовог схватања, он нуди четири суштинске претпоставке структурацијске теорије. Најпре, за разлику од индивидуалиста, структурационисти прихватају стварност и експланаторни значај несводљивих и потенцијално неопажљивих друштвених структура које генеришу агенте. Потом, за разлику од структуралиста, структурационисти се супротстављају функционализму и наглашавају потребу за теоријом практичних разлога и свести која је значајна за људске намере и мотивацију. Даље, ове опозиције су превазиђене здруживањем агената и структура у дијалектичку синтезу која превазилази субординацију једног над другим, а што је карактеристика и индивидуализма и структурализма. И најзад, структурационисти тврде да су друштвене структуре нераздвојиве од просторних и временских структура, те да и време и место стога морају бити инкорпорирани директно и експлицитно у теоријска и конкретна друштвена истраживања (Onuf, 1998: 241-242).

ВЕНТОВ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Недостатак јединствене, општеприхваћене концепције односа агент-структура изродио је бројне концептуализације њихових односа кроз друштвене науке, од којих свака рефлектује појединачна филозофска и практична уверења властитог теоријског дискурса. У том смислу, Вент наводи, ни његово усвајање термина „агената“ и „структуре“ није теоријски неутрално (Wendt, 1987: 338). Упркос бројним разликама, међутим, „проблем агент-структура, део-целина, актер-систем, и микро-макро, сви рефлектују исти мета-теоријски императив-потребу за усвајањем, у циљу објашњавања друштвеног понашања, извесне концептуализације онтолошког и експланаторног односа између друштвених актера или агената (у овом случају, држава) и друштвених (социјеталних) структура (у овом случају, међународног система)” (Wendt, 1987: 338-339).

Осим чињенице да се сматра теоретичарем који проблем агент-структура уводи као такав на поље међународних односа, несумњиво најзначајнији Вентов допринос у покушају разрешавања проблема агент-структура представља његова теза о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структура. Дакле, за разлику од до тада уобичајеног става у теоријама међународних односа да су агент и структура онтолошки независни, али да једно нужно мора имати примат у односу на друго (односно, да једно има узрочни ефекат на друго), Вент чини корак напред заступањем става да су и агент и структура од почетка онтолошки једнаког статуса. Његов структурационистички приступ заиста избегава недостатке како индивидуализма, тако и структурализма посматрањем агената и структура као „ко-детерминишућих“ и „узајамно конститутивних“

ентитета. Уз благо редиговање Гиденсових тврдњи, или боље речено, примену на поље међународних односа, највећа предност Вентовог схватања у односу на схватања његових претходника (али и неких савременика) оличена је у „концептуализацији оба ентитета од почетка као онтолошки зависних једно од другог, и то концептуализовањем агената у смислу унутрашњих односа (односа у оквирима структуре) који их дефинишу као такве, и концептуализовањем друштвених структура као егзистирајућих само кроз медијум агената и пракси које они конституишу” (Went, 1987: 360).

Но, он истиче и да каузални и конститутивни учинци културе на агенте могу бити извршени само на њихово понашање, на њихове одлике (идентитете и интересе), или на оба (Вент, 2014: 144), а што може бити спорно јер то онда подразумева да, у коначном, постоји понашање које није управљено ка одређеним интересима (или у складу са конкретним идентитетом), односно да поседовање одређених идентитета или интереса не повлачи нужно и измене у понашању у правцу истих. Замера му се у овом случају, дакле, непрецизност у појмовним одређењима, а која је, начелно посматрано, незнатног значаја у односу на допринос који има његова полазна претпоставка о истовременом конститутивном и узрочном утицају ентитета.

Даље, суштински доприноси Вентове структурацијске теорије, а у односу на индивидуализам и структурализам, огледају се у прихватању стварности и експланаторног значаја несводљивих и потенцијално неопажљивих друштвених структура које генеришу агенте, супротстављању функционализму и наглашавању потребе за теоријом практичних разлога и свести која је значајна за људске намере и мотивацију, здруживањем агената и структура у дијалектичку синтезу која превазилази субординацију једног над другим, тврдје да су друштвене структуре нераздвојиве од просторних и временских структура, те да и време и место стога морају бити инкорпорирани директно и експлицитно у теоријска и конкретна друштвена истраживања (Wendt, 1998). Неизоставно је, дакле, указати на допринос који има Вентово увођење научног реализма, као корак напред у разумевању и даљем објашњењу које и неопажљиви ентитети у реалном стању ствари имају, барем у разумевању структуре као неопажљиве, али и даље узрочно значајне.

Свакако у аналитичке сврхе корисна јесте и Вентова подела структуре на материјалне услове, интересе и идеје. Раздвајањем ових елемената поједностављено је и указивање на њихове различите улоге у објашњењу конкретних друштвених исхода. На практичном плану, оваква подела доноси извесне предности, међутим, начин на који Вент образлаже њихово нужно постојање у свакој структури, прилично је збуњујућ. У тврдњи да „без идеја нема интереса, без интереса нема смислених материјалних услова, без материјалних услова нема стварности уопште” (Вент, 2014: 122), споран је средишњи њен део, а будући да материјални услови сами по себи постоје и постојаће без обзира на било какве и било чије интересе. Стога је прикладније његову примарну замисао објаснити тиме да се на основу одређених интереса материјални услови користе као ресурси, односно, да интереси не могу бити реализовани без коришћења тих материјалних ресурса.

Вентово разликовање „између два нивоа и два учинка структуре на две ствари” (Вент, 2014: 125), односно, раздвајање понашања од идентитета

и интереса у аналитичком смислу је изразито значајно. Премда су они у реалности нераскидиво повезани, ипак су јасно различити. Стога и могућности њиховог одвојеног анализирања свакако могу допринети продубљенијем разазнавању безбедносних појава на практичном плану. Проучавањем структуре на макро нивоу, њеног микро нивоа (рецимо конкретне државе), те узајамних утицаја између њих и понашања и идентитета и интереса њених агената, јасно се може видети, Вентовим речником речено, узајамна ко-детерминисаност и ко-конституисаност.

Најзад, свакако представља предност и Вентово указивање на улогу и значај процеса у односу агента и структуре, нарочито ако се има у виду неретка тенденција узимања као конститутивно и узрочно значајних искључиво статичних феномена у промишљању о безбедносној стварности, али и међународним односима уопште.

ЗАКЉУЧАК

Конечно, на основу свега наведеног, закључује се да је спектар практичних импликација Вентових промишљања о агентури и структури на безбедност изузетно широк. Став о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агентуре и структуре омогућава укључивање у анализу безбедносне стварности и великог броја неоправдано запостављаних варијабли. Другим речима, прихватање става да су агентура и структура у овом контексту узајамно зависни, а нужно различити ентитети, чини могућим превазилажење уобичајених једностраних приступа истраживању „порекла“ или узрочности друштвене, а тиме и безбедносне акције. Уважавањем истовременог конститутивног и каузалног учинка како агената (превасходно мислећи на најутицајније безбедносне субјекте на државном, регионалном и глобалном нивоу) на структуру, тако и структуре (државне, регионалне, глобалне) на агенте, увиђа се и потенцијални допринос у погледу предвиђања динамике безбедносне стварности и конкретних безбедносних изазова, ризика и претњи, односно, са друге стране, допринос у погледу предвиђања понашања безбедносних актера.

Такође, допринос научно реалистичке претпоставке о значају неопажљивих ентитета превазилази оквире проблематике агент-структура. Имајући у виду чињеницу да је говорећи о безбедносним појавама и процесима у највећем обиму реч управо о неопажљивим, али узрочно значајним, овакав приступ чини се најпогоднијим за бављење ма којим аспектом проучавања у студијама безбедности, односно применљивим на сваки истраживачки подухват на овом пољу.

И наглашавање процеса чини се нарочито значајним за безбедносну проблематику, будући да готово све димензије безбедносне стварности карактерише изражена променљивост, односно могућност трансформације. Конкретно, држава, национални идентитети, интереси, односи међу државама, и још много тога што је у најдиректнијој вези са истраживачким пољем безбедности у теорији су уобичајено посматрани као дати, стални и непроменљиви, а у чему управо лежи допринос новине коју Вент уноси указивањем не само на могућност, већ и на значај промене.

ЛИТЕРАТУРА

- Archer, M. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Вент, А. (2014). Друштвена теорија међународне политике. Београд: Факултет политичких наука.
- Carlsnaes, W. (1992). The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 36(3), 245-270.
- Dessler, D. (1989). What's at stake in the Agent-structure Debate? *International Organization*, 43(3), 441-473.
- Илић, М. (2016). Проблем agent-structure: теоријски налази и импликације за студије грађанских ратова. У: Јовић, Д. (ур.), *Конструктивистичке теорије међународних односа* (стр. 147-176). Загреб: Факултет политичких знаности.
- Klotz, A., Lynch, C. (2006). Moving Beyond the Agent-structure Debate. *International Studies Review*, 8(2), 355-381.
- Липовац, М. (2013). Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности. *Социолошки преглед*, 47(3), 439-460.
- Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual. In: V. Kubalkova, N. Onuf & P. Kowert (Eds.), *International relations in a constructed world* (pp. 58-78). New York: M.E. Sharp
- Onuf, N. (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*. London: Routledge.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 31, 335-370.
- Wight, C. (2006). *Agents, Structure and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1959[2001]). *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.
- Златановић, А., Липовац, М. (2014). Социјални конструктивизам. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 251-264). Београд: Факултет безбедности.

Рад примљен: 08. 10. 2019.

Рад прихваћен: 28. 10. 2019.

ПРЕВЕНЦИЈА РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ, НАСИЛНОГ ЕКСТРЕМИЗМА И ТЕРОРИЗМА КРОЗ СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Оригинални научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902025S	COBISS.RS-ID 8628760	УДК 37.014.5:321.64]:323.28
--------------------------------	----------------------	-----------------------------

Милица Сикимић¹

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Велибор Лалић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Предраг Ђеранић

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: Образовање представља извор сазнања о социјалним појавама и процесима, те у превенцији друштвено штетних понашања има значајну улогу. У овом раду анализирано је у којој су мјери заступљени образовни садржаји на тему радикализације, насилног екстремизма и тероризма у основном, средњем и високом образовању (на јавним универзитетима) и колико су предвиђене наставне теме прилагођене актуелном безбједносном амбијенту. Према кључним ријечима „радикализација“, „насилни екстремизам“ и „тероризам“ анализирани су наставни планови и програми за сва три нивоа образовања у Републици Српској и након тога извршена је квантитативна и квалитативна анализа. Резултати истраживања су показали да у основном и средњем образовању нема наставних тема о радикализацији, насилном екстремизму и тероризму. Што се тиче високог образовања, евидентан је недостатак курсева из ове области на различитим студијским програмима. Теме из студија тероризма углавном су остале на маргинама политике образовања у Републици Српској.

Кључне ријечи: радикализација, насилни екстремизам, тероризам, образовање, превенција.

УВОД

Поред тога што се полиција, службе безбједности и правосуђе непосредно баве питањима радикализације, насилног екстремизма и тероризма, ове појаве би требало да буду предмет интересовања цјелокупног друштва. Репресивно дјеловање у њиховом сузбијању је незаобилазно. Међутим, репресивне мјере уколико нису праћене превентивним дјеловањем не могу дати дугорочне и одрживе резултате (Thomas, 2016). Систем образовања може да има врло важну улогу у превенцији ових друштвено деструктивних појава. Млади су посебно рањива категорија за разне облике манипулације

¹ Аутор за кореспонденцију: Милица Сикимић, МА, асистент на Факултету безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци. Е-mail: milica.sikimic@fbn.unibl.org

и индоктринације, посебно путем савремених информационих технологија. Ширење екстремистичких идеја и радикализација путем интернета је у великој мјери распрострањена појава. Према подацима Уједињених нација у посљедњих неколико година у порасту је број дјеце која су регрутована и експлоатисана од стране терористичких организација. Превенција регрутовања дјеце је свеобухватан процес који захтијева интеграцију више приступа и знања из различитих области (UNDOC, 2017).

Полицијски службеници често нису у прилици да се активније укључе у превентивне активности, првенствено због преоптерећености оперативним пословима. Ту се отвара значајан простор за систем образовања, гдје би млади људи кроз образовне процесе стекли основна знања о радикализацији, насилном екстремизму и тероризму. Едукација може помоћи младима да развију интерперсоналне вјештине мирног приступа промјенама и неслагању са другима, да испитују легитимитет и оправданост, као и ставове које прокламују терористичке организације, а може помоћи и развијању њиховог отпора према насилном дјеловању.²

Образовање из области безбједности представља велики изазов за свако друштво. У том смислу, кључна је важност да наставне активности изводи квалитетан кадар на свим нивоима образовања. С тим у вези, намеће се потреба за атрактивним и плановима и програмима који имају јасне образовне циљеве и друштвену оправданост (Мијалковић, 2014).

Превенција екстремизма и тероризма има велику важност у сваком друштву, а посебно у Босни и Херцеговини – постконфликтној земљи која се у значајној мјери суочава са овим проблемима (Азиновић, 2012). Исламски фундаментализам и извршени терористички акти у Босни и Херцеговини су друштвена стварност, колико год се овај проблем покушавао минимизирати и релативизовати од стране појединих политичких елита и дијела јавности у земљи.

Прегледом литературе уочени су радови у којима се третитирају онтолошка, епистемолошка и методолошка питања студија тероризма (Reid, 1997; Silke, *The Devil you Know: Continuing Problems with Research on Terrorism*, 2001; Gordon, *Applying Analytical Methods to Study Terrorism*, 2004a; Jackson, 2012; Gordon, *Terrorism and Knowledge Growth: A Databases and Internet Analysis*, 2004b; (Sheehan, 2012; Mahoney, 2017; Altran, Axelrod, Davis, & Fischhof, 2017; Schuurman, 2018). Ти аспекти се односе на стварање знања о тероризму, док су питања у вези са ширењем тог знања у образовној дјелатности, што је врло битан аспект значајно запостављена³ (Мушић, 2016; Мијалковић, 2014; Sheehan, 2012; Gordon, *Applying Analytical Methods*

² Водич за наставнике о превенцији насилног екстремизма УНЕСКО савјетује да се са ученицима дискутује о локалним манифестацијама радикалних и екстремних увјерења, умјесто апстрактног приступа на свјетском нивоу. Конкретним примјерима из најближе околине младима се може омогућити да разумију повезаност између локалних и свјетских изазова, да буду свјесни стварних ризика и посљедица тероризма. У свему наведеном, наставник треба да буде модератор разговора и објективан према друштвеним, културним, етничким и другим разноликостима у локалном контексту и наравно, особа са предзнањима о насилном екстремизму и тероризму (UNESCO, 2016: 13-17).

³ Посебно ако узмемо чињеницу да се након терористичког напада на САД 11. септембра 2001. на већини универзитета уведе наставни предмети из тероризма из различитих научних дисциплина (Silke, 2004).

to Study Terrorism, 2004a). Прегледом литературе нисмо идентификовали слична истраживања о заступљености тема која се односе на радикализацију, насилни екстремизам и тероризам у процесу образовања.

Ово истраживање је експлоративне природе тако да није било у могућности за упоређивање резултате овог истраживања са резултатима сличних истраживања у региону или шире. Циљ овог рада је да се утврди у којој су мјери у Републици Српској, заступљени образовни садржаји на тему радикализације, насилног екстремизма и тероризма у основном, средњем и високом образовању (на јавним универзитетима) и колико постојећи наставни садржаји одговарају потребама праксе.

У фокусу истраживања су два основна истраживачка питања: 1) у којој мјери се тематика радикализације, насилног екстремизма и тероризма изучава у систему јавног образовања у Републици Српској и 2) да ли су постојећи наставни планови и програми прилагођени друштвеним потребама и безбједносном амбијенту у коме се налазимо.

МЕТОДОЛОГИЈА

Извршена је анализа садржаја наставних планова и програма у јавним образовним установама у Републици Српској. Анализирани су планови и програми у основном, средњем и високом образовању. Министарство просвјете и културе Републике Српске, односно Републички педагошки завод утврђују наставне планове и програме за основно образовање и васпитање, као и средњошколско образовање у Републици Српској. Наставним плановима и програмима утврђени су наставни предмети, њихов распоред по разредима, годишњи и седмични број часова наставе, као и садржаји по којима ће се изводити настава (Републички педагошки завод, 2019). У Републици Српској високо образовање се спроводи у оквиру јавних и приватних високошколских установа које дјелатност обављају према различитим наставним плановима и програмима (Закон о високом образовању Републике Српске, члан 11-24, Сл. гласник РС број 73/10; 104/11; 84/12; 108/13; 44/15; 90/16 и 31/18). Имајући у виду да је предмет рада заступљеност наставних садржаја о радикализацији, насилном екстремизму и тероризму, анализирани су наставни планови и програми два јавна универзитета у Републици Српској: Универзитет у Бањој Луци и Универзитет у Источном Сарајеву. Сви наставни планови и програми анализирани су на кључне ријечи радикализација, екстремизам и тероризам. Након идентификовања кључних ријечи извршена је квантитативна и квалитативна анализа наставних планова и програма. Поред наведеног анализирани су и садржаји који се посредно могу односити на превенцију насиља које има политичку, националну, етничку, расну или сличну конотацију. Анализом садржаја наставних планова и програма добијени су квантитативни показатељи, тј. фонд часова који се изводе у наставном процесу у основном, средњем и високом образовању као и квалитативни показатељи, тј. садржај наставних јединица које обрађују теме екстремизма и тероризма.

НАСТАВНИ ПЛАН И ПРОГРАМ ЗА ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

У Републици Српској, Републички педагошки завод⁴ надлежан је за доношење наставних планова и програма за основно и средње образовање и васпитање. Наставни планови садрже називе наставних предмета, наставне садржаје и фонд часова за извођење наставе (Републички педагошки завод, 2019).

Наставни план за основно образовање у Републици Српској предвиђа наставне предмете: Српски језик (језик бошњачког, односно, хрватског народа); Православна вјеронаука; први страни језик; други страни језик; Ликовна култура; Музичка култура; Природа и друштво; Познавање природе; Познавање друштва; Историја; Демократија и људска права; Географија; Физика; Математика; Биологија; Хемија; Техничко образовање; Основи информатике; Физичко васпитање; Моја околина; Говор, изражавање, стварање; Физичко васпитање, ритмика, музика; Васпитни рад у одјељенској заједници (Републички педагошки завод, 2019).

Анализом наставних планова уочено је да истима нису обухваћене теме које се директно односе на радикализацију, насилни екстремизам и тероризам. Међутим, одређени наставни садржаји обрађују теме које за циљ имају развој толеранције и уважавања културних различитости. Такви садржаји пронађени су у наставним плановима Православне вјеронауке и часовима одјељенске заједнице.⁵ Као примјер наводимо сегмент из плана наставног предмета Православна вјеронаука који се односи на циљеве предмета: „развијање осјећаја личне одговорности и самосвјесне обавезе, да би се могли правилно предидјелити према добру и злу као основним моралним категоријама; и „развијање правилног односа према породици и друштву, према људима који другачије живе, мисле и вјерују.“ Након спроведене наставе од ученика се очекује да „препозна разлику између добра и зла“ и „објасни важност чињења добрих дјела и избегавања лоших“ (Републички педагошки завод, 2019). Такође, у већини разреда на часовима одјељенске заједнице планирана наставна тема је превенција насиља у оквиру које ученици треба да препознају насилне облике понашања, различитости као повод за насилно понашање, те да развијају друштвено прихватљиве обрасце понашања према индивидуалним и групним различитостима (Републички педагошки завод, 2019).

Што се тиче средњошколског образовања у Републици Српској према подацима Републичког педагошког завода свршеним основцима је на располагању укупно 13 занимања и Гимназија са четири смјера (Републички педагошки завод, 2019). Анализом наставних садржаја нису утврђени они који директно или посредно третирају тематику радикализације, насилног екстремизма или тероризма.

⁴ Републички педагошки завод је управна организација у саставу Министарства просвјете и културе.

⁵ У Републици Српској у школама се изводи и настава исламске и католичке вјеронауке, али наставни планови и програми нису доступни на сајту Републичког педагошког завода Републике Српске, тако да ти планови нису анализирани. То не искључује чињеницу да се у оквиру тих предмета ученици уче универзалним виједностима толеранције и уважавања културних различитости.

СТУДИЈСКИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ ЗА ПРВИ ЦИКЛУС СТУДИЈА НА ЈАВНИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

У Републици Српској постоје два јавна универзитета: Универзитет у Бањој Луци и Универзитет у Источном Сарајеву, чији су наставни планови и програми првог циклуса студија анализирани у сврху овог истраживања.

Универзитети у Бањој Луци

Водећа високошколска образовна институција у Републици Српској, а друга по величини у БиХ, јесте Универзитет у Бањој Луци који има 17 факултета са 58 студијских програма првог циклуса, 65 студијских програма другог циклуса и 9 студијских програма трећег циклуса студија (Универзитет у Бањој Луци, 2019). Анализирани су студијски програми првог циклуса на Правном факултету и Факултету безбједносних наука, односно факултетима на чијим веб сајтовима су идентификовани наставни садржаји који се могу довести у везу са радикализацијом, насилним екстремизмом и тероризмом.

У наставном плану и програму Правног факултета Универзитета у Бањој Луци пронађена су три предмета у оквиру којих се у одређеном сегменту обрађују наведени садржаји. То је Кривично право, Криминологија са пенологијом и Организовани криминалитет. На другој години студија, тачније у трећем семестру, обавезан предмет је Кривично право са наставном јединицом „Кривична дјела тероризма“ (Правни факултет, 2019). Криминологија са пенологијом је обавезан предмет на трећој години студија, а студенти треба да стекну знања „из области криминалне етиологије и феноменологије, као и из области пенологије.“ У садржају предмета Криминологија са пенологијом не налазимо термин „тероризам“, међутим, неке од предвиђених наставних јединица баве се етиологијом криминалитета, посебно његовим економским, политичким и идеолошким чиниоцима (Правни факултет, 2019). На четвртој години студија студенти могу да се определијеле за изборни предмет Организовани криминалитет у којем налазимо наставну тему „утврђивање начина прања новца у ланцу организованог криминала и финансирања терористичких активности“, а тражени ниво знања треба да омогући студентима боље разумијевање организованог криминалитета и савремених безбједносних изазова, ризика и пријетњи (Правни факултет, 2019).

Факултет безбједносних наука настао је 2017. године, трансформацијом Високе школе унутрашњих послова Бања Лука, која је дјеловала у оквиру Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Тренутно се изводи настава по старом и новом студијском програму Безбједност и криминалистика, у оквиру којег постоје два усмјерења: полицијски и криминалистички, а студенти се опредељују након треће године студија. Стари студијски програм Високе школе унутрашњих послова похађају генерације студената које су уписане прије школске 2017/18. године, док нови студијски програм похађају генерације уписане након школске 2017/18 (Укратко о факултету, 2019).

На студијском програму Високе школе унутрашњих послова студенти су се по први пут сусретали са појмом тероризам на другој години студија, у оквиру обавезног наставног предмета Криминалистичка методика. Наставна јединица наслова „Тероризам – међународни тероризам“ обрађивана је на три наставна часа предавања и два часа вјежби, на којима су усвајана знања о појму, карактеристикама, врстама и појавним облицима тероризма, средствима, начинима извршења и сазнања о извршеним кривичним дјелима тероризма, откривању и хватању терористе, као и о карактеристикама и појавним облицима међународног тероризма (Висока школа унутрашњих послова, 2012). На трећој години студија обавезни наставни предмет је Организовани криминалитет са предвиђеном наставном јединицом „однос организованог криминалитета и тероризма“, такође фонда 3+2 часова (Висока школа унутрашњих послова, 2012), док су у седмом семестру Криминалистичког смјера⁶ на изборном предмету Високотехнолошки криминалитет, четири часа предвиђена за тему сајбер тероризам, у овире чега се обрађују теме појмовног одређења сајбер тероризма, његових карактеристика, профила сајбер терориста, као и начини супротстављања овом виду тероризма (Висока школа унутрашњих послова, 2012).

У плану и програму полицијског усмјерења налазе се три наставна предмета која се баве тероризмом, али ниједан од тих предмета нема статус обавезног предмета. Силабус предмета Обавјештајно-безбједносна дјелатност и службе предвиђа укупно осам часова (четири предавања и четири вјежбе) на тему екстремизма и тероризма, појма и врста унутрашњег екстремизма и тероризма, екстремне политичке и терористичке организације, међународног тероризма, те облицима испољавања екстремистичког и терористичког дјеловања. У оквиру наставне теме још се обрађује и тоталитаризам, екстремни национализам и сепаратизам, илегално организовање и бандитизам, завјереничко-превратничко дјеловање, појединачни акти насиља, изазивање грађанског рата и иностране интервенције. Друге наставне јединице које се могу повезати са предметом овог рада су идеолошко-политичка индоктринација и вјерски фанатизам (Висока школа унутрашњих послова, 2012). Из изборног предмета Систем безбједности и заштите студенти имају прилику да се упознају са појмом тероризма, карактеристикама и манифестовању тероризма, као и о структурама терористичких организација у трајању од укупно четири наставна часа (Висока школа унутрашњих послова, 2012). Студенти су такође имали могућност одређења за похађање наставе из изборног предмета Тероризам укупног фонда од 60 часова (30 предавања и 30 вјежбе), а као циљ изучавања предмета наводи се стицање основних знања о глобализацији и тероризму и његовој примјени; форми и садржини организовања терористичких организација, новим облицима тероризма и борбе против тероризма (Висока школа унутрашњих послова, 2012).

На студијском програму Безбједност и криминалистика 2017/18 наставу похађају сви студенти који су први пут уписани у прву годину студија у академској 2017/18 години и након тога. Наставни план и програм је измијењен са новим, актуелним садржајима у складу са промјенама у безбједносном окружењу. Савладавање градива из појединих (обавезних)

⁶ Приликом уписа у четврту годину студија студенти су имали могућност одређења између два смјера: Криминалистички смјер и Полицијски смјер.

наставних предмета захтијева знање о тероризму, а фонд часова на којима је предвиђено учење о тероризму је значајно повећан. Већ у првом семестру, на наставном предмету Основе безбједносних наука укупно је 6 наставних часова предвиђених за упознавање студената са тероризмом као безбједносном пријетњом на националном и међународном нивоу (Факултет безбједносних наука, 2019). У наставном плану предмета Дефендологија, у оквиру којег се изучавају савремене студије безбједности, на тему тероризма као пријетње политичком сектору безбједности предвиђено је укупно 6 часова (4 предавања и 2 вјежбе) (Факултет безбједносних наука, 2019). Значајна новина новог студијског плана и програма је што су предмети Тероризам и Обавјештајно-безбједносна дјелатност и службе предвиђени као обавезни (Факултет безбједносних наука, 2019). Обавезне предмете Глобална безбједност и Заштита критичне инфраструктуре на којима ће бити ријечи о тероризму овом приликом нису анализирани из разлога што још увијек нису активни по новом студијском програму и могуће су измјене достављених силабуса, а на претходном студијском програму из 2014/15 нису постојали.

Прегледом фонда часова долази се до резултата да је на Правном факултету минимално 13, а максимално 17 часова (кроз изборне предмете) посвећено тероризму. На Факултету безбједносних наука по плану и програму од 2014/15 године имамо број од минимално 10, а максимално 82, док студенти који студирају по плану и програму од 2017/18 године морају обрадити 110 часова посвећених наставним темама о различитим аспектима тероризма.

Табела 1: Преглед броја наставних часова на студијским програмима Универзитета у Бањој Луци на којима се говори о радикализацији, насилном екстремизму и тероризму

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ			
Правни Факултет			
Назив предмета	Статус предмета	Фонд часова на којима се говори о тероризму	
Кривично право	Обавезан	7	
Криминологија са пенологијом	Обавезан	6	
Организовани криминалитет	Изборни	4	
Укупан фонд часова на студијском програму на којима се говори о тероризму		Минимално	Максимално
		13	13
Факултет безбједносних наука			
<i>Дипломирани правник унутрашњих послова</i>			
Назив предмета	Статус предмета	Фонд часова на којима се говори о тероризму	
Криминалистичка методика	Обавезан	5	

Организовани криминалитет	Обавезан	5	
Високотехнолошки криминалитет	Изборни	4	
Обавјештајно-безбједносна дјелатност и службе	Изборни	8	
Систем безбједности и заштите	Изборни	4	
Тероризам	Изборни	60	
Укупан фонд часова на студијском програму на којима се говори о тероризму		Минимално	Максимално
		10	80
<i>Дипломирани њравник безбједности и криминалистике</i>			
Основе безбједносних наука	Обавезан	6	
Дефендологија	Обавезан	6	
Тероризам	Обавезан	90	
Обавјештајно-безбједносна дјелатност и службе	Обавезан	8	
Укупан фонд часова на студијском програму са наставним темама о различитим аспектима тероризма		Минимално/максимално 110	

Извор: обрада аутора

Универзитет у Источном Сарајеву

Универзитет у Источном Сарајеву у свом саставу има 17 организационих јединица са 56 студијских програма на првом, 48 на другом и 11 на трећем циклусу студија (Универзитет у Источном Сарајеву, 2019). Иако студијски програми првог циклуса на правним факултетима јавних универзитета у Републици Српској нису идентични, на предметима Кривично право и Криминологија са пенологијом Правног факултета у Источном Сарајеву налазимо исте наставне теме као и претходно описане на истим предметима на Правном факултету у Бањој Луци, те их нећемо поново описивати. Разлика је што на Правном факултету у Источном Сарајеву Организовани криминалитет није предвиђен као наставни предмет (Правни факултет, 2019).

На више студијских програма Филозофског факултета идентификовано је неколико предмета са предвиђеним наставним јединицама о насилном екстремизму и тероризму. На студијском програму Новинарство, у четвртој години обавезан предмет Међународни односи предвиђа укупно 5 (3+2) часова на тему „Тероризам и међународни односи“ (Филозофски факултет, 2019). Изборни предмет на студијском програму Политикологија и међународни односи - међународни смјер, на наставном предмету ЕУ и спољна политика БиХ предвиђено је 5 часова (3+2) за обраду наставне јединице „Изазови екстремизма, тероризма у ЕУ и БиХ“ (Филозофски факултет, 2019). Студијски програм Социологија у оквиру предмета Савремени политички системи обрађује

тему „Политика ЕУ у области слободe, безбједности и борбе против тероризма“ (Филозофски факултет, 2019).

Други садржаји на тему радикализације, насилног екстремизма и тероризма нису идентификовани.

Табела 2: Преглед броја наставних часова на студијским програмима Универзитета у Источном Сарајеву на којима се говори о насилном екстремизму и тероризму

УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ		
Правни факултет		
Назив предмета	Статус предмета	Фонд часова на којима се говори о тероризму
Кривично право	Обавезан	7
Криминологија са пенологијом	Обавезан	6
Укупан фонд часова на студијском програму на којима се говори о тероризму		Минимално/ максимално 13
Филозофски факултет		
<i>Студијски програм - Новинарство</i>		
Назив предмета	Статус предмета	Фонд часова на којима се говори о тероризму
Међународни односи	Обавезан	5
<i>Студијски програм - Политикологија и међународни односи - међународни смјер</i>		
Назив предмета	Статус предмета	Фонд часова на којима се говори о тероризму
ЕУ и спољна политика БиХ	Изборни	5
<i>Студијски програм Социологија</i>		
Назив предмета	Статус предмета	Фонд часова на којима се говори о тероризму
Савремени политички системи	Изборни	4

Извор: обрада аутора

Прегледом фонда часова добијени резултати су: 13 наставних часова на Правном факултету и укупно 14 часова на три студијска програма Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву.

ДИСКУСИЈА

Да ли јавно образовање у Републици Српској адекватно оспособљава младе људе да разумију сваремено друштвено окружење и да препознају опасности радикализације, насилног екстремизма и тероризма? Босна и Херцеговина, укључујући и неке друге дијелове Западног Балкана (Eurropol, 2017) суочава се са проблемом радикалног ислама. Тај проблем у Босни и Херцеговини значајно је изражен (Азиновић & Јусић, Нови зов рата у Сирији и босанскохерцеговачки контингент страних бораца, 2019; Prislán, Černigoj, & Lobnikar, 2018) и заслужује пажњу практичара, истраживача и јавности у цјелини. Актуелност ове проблематике представља императив да се у политици образовања у Републици Српској нађе адекватно мјесто за едукацију нових генерација на свим нивоима образовања.

Улога образовања, у вези са наставним садржајима који третирају тематику радикализације, насилног екстремизма и тероризма, у Републици Српској може се посматрати из двије основне перспективе. Прва се односи на основно и средње образовање, током којег би ученици требало да се упознају са основним карактеристикама ових појава и пријетњама које оне генеришу. Она би требало да имају за циљ подизање безбједносне културе младих на виши ниво, како би млади стекли адекватна знања да препознају пријетње и да на њих адекватно реагују (Стајић, Мијалковић & Станаревић, 2006; Станаревић & Бодин, 2014). Овај сегмент образовања ученика има примарну важност. Са друге стране, млади људи током школовања усвајају вриједности уважавања културних различитости и рјешавања спорова, било на индивидуалном или на нивоу друштвених група – искључиво на миран начин, дијалогом и толеранцијом.

У контексту високог образовања, тематика радикализације, насилног екстремизма и тероризма има велики значај за припрему будућих дипломаца да у свом професионалном раду у довољној мјери буду обучени да се носе са професионалним изазовима у све више несигурном друштвеном окружењу. Ова знања нису искључиво намијењена професионалним припадницима сектора безбједности или правосудних органа, већ и запосленим у другим дјелатностима, попут медија (Nacos, 2016), центара за социјални рад (Ragazzi, 2017), јавној управи (Hague, 2002), истраживачким центрима (Dongen, 2018) итд. Спектар дјелатности је широк и обухвата све сегменте друштвеног живота.

Сада се освртом на резултате истраживања сагледа у ком обиму се изучавају наведени садржаји и у којој мјери одговарају потребама друштва. Прво је дат осврт на наставне планове и програме у основном и средњем образовању. Резултати истраживања су показали да се садржаји о радикализацији, насилном екстремизму и тероризму не изучавају. Одређени општи садржаји који се односе на поштовање културних различитости и превенцију насиља су заступљени, у мањем обиму. У том контексту наставни планови и програми би требало да буду усаглашени са добрим праксама и препорукама (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2016) о улози образовања као значајног чиниоца за спречавање насилног екстремизма и тероризма. Друштвена потреба постоји, али овим темама није посвећена адекватна пажња. Млади током ове фазе образовања не стичу чак ни елементарна знања о овим феноменима, и нису припремљени

да разумију дешавања у свом окружењу нити да препознају пријетње и знају како треба правилно поступити у кризној ситуацији и заштитити себе и друге.

Друга перспектива посматрања улоге образовања у контексту радикализације, насилног екстремизма и тероризма односи се на високо образовање. Свршени студенти првог циклуса студија запошљавају се у јавном или приватом сектору. Стечено образовање током студија примјењују у пракси уз претпоставку даљњег стручног усавршавања. Реторичко је питање да ли су постојећи наставни садржаји на различитим програмима довољни да их припреме за будуће радне улоге. Супротстављање радикализацији, насилном екстремизму и тероризму није искључиви домен запослених у полицијским агенцијама, обавјештајним службама или правосуђу, већ обухвата много шири спектар дјелатности у друштву. Анализом студијских програма утврђено је да се ова проблематика са највећим фондом часова изучава на Факултету безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. На том факултету планом и програмом предвиђен је један наставни предмет из студија тероризма, што је уједно једини наставни предмет на оба јавна универзитета у Републици Српској на првом циклусу студија који искључиво третира тематику тероризма. У одређеном сегменту на овом факултету теме из тероризма изучавају се у оквиру других наставних предмета. Такав приступ је разумљив јер се на тој високообразовној установи школују кадрови за рад у сектору безбједности. Фонд часова знатно је већи у односу на програм Високе школе унутрашњих послова чији је правни насљедник Факултет безбједносних наука. То су позитивни трендови у високом образовању када је ријеч о темама из радикализације, насилног екстремизма и тероризма.

Наредне високошколске институције које у наставним плановима и програмима садрже мањи фонд часова на ову тему, у оквиру различитих наставних предмета, јесу правни факултети на оба јавна универзитета у Републици Српској. Фонд часова гдје се експлицитно изучавају наведене теме је минималан и недовољан како би се добиле основе из ове тематике. Посебно што одређени број дипломаца правног факултета заснива радни однос у полицијским и безбједносним агенцијама. На другим студијским програмима тематика тероризма изучава се парцијално, у оквиру других предмета, и само као једна наставна јединица. Ради се о предмету Међународни односи на студијском програму Новинарство на Универзитету у Иточном Сарајеву. Постоји оправдана потреба да будући новинари имају општа знања о тероризму и улози медија, било традиционалних или друштвених мрежа, које се у великој мјери користе за пропаганду, радикализацију и регрутовање присталица. У пракси, медији се, такође, користе од стране владиних институција како би добили подршку јавности за мјере супротстављања тероризму (Nacos, 2016). Затим, на студијском програму Политикологија и међународни односи на Универзитету у Источном Сарајеву тематика екстремизма и тероризма се изучава као једна наставна јединица на предмету ЕУ и спољна политика БиХ, те се на студијском програму Социологија такође тероризам изучава у оквиру једне наставне јединице на предмету Савремени политички системи.

На великом броју универзитета у свијету након терористичких напада на САД 11. септембра 2001. године долази до експанзије курсева (Silke, 2004), који тематику тероризма третирају из перспектива различитих научних дисциплина. Поред тога, на универзитетима се оснивају истраживачки

центри који се искључиво баве истраживањем феномена тероризма. Сагледавајући стање у високом образовању на јавним универзитетима, наведени трендови се нису одразили на систем образовања и теме из студија тероризма су остале на маргинама политике образовања у Републици Српској.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду тражен је одговор на питања у којој мјери се тематика радикализације, насилног екстремизма и тероризма изучава у систему јавног образовања у Републици Српској, и да ли је постојећи систем образовања прилагођен потребама друштва и безбједносном окружењу.

Имајући у виду да је тематика екстремизма и радикализације значајно присутна у јавном дискурсу, посебно у медијима, политици, полицијским агенцијама и правосуђу у Републици Српској и БиХ у цјелини, заступљеност у систему образовања је изузетно ниска. У том контексту анализирани су основно, средње и високо образовање на првом циклусу студија на јавним универзитетима. Резултати истраживања су показали да наставни програми у основном и средњем образовању не садрже наставне теме о радикализацији, насилном екстремизму и тероризму. Што се тиче високог образовања, заступљеност ових тема у цјелини гледано је симболична са изузетком Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. У високом образовању евидентан је недостатак курсева из области тероризма на различитим студијским програмима. Феномен тероризма се изучава само у мањем броју студијских програма и то са минималним бројем наставних часова. Тероризам није само предмет интересовања професионалаца у сектору безбједности или правосуђу, већ има много шири друштвени и академски (мултидисциплинарни) контекст.

На основу предочене анализе стања треба дати одговор на друго истраживачко питање, односно, да ли су постојећи наставни планови и програми прилагођени друштвеним потребама и безбједносном амбијенту у коме се налази Република Српска и Босна и Херцеговина у цјелини. Посматрајући анализирани нивое образовања може се закључити да наставни планови не омогућавају адекватну припрему младих људи да разумију тероризам и сродне феномене. Ако се узме у обзир чињеница да је питање радикализације у Босни и Херцеговини значајан безбједносни проблем, затим да се спомене повратак ратника који су се борили на страни терористичке организације ИСИЛ, те извршене терористичке нападе у Босни и Херцеговини – оправданост изучавања тероризма на свим нивоима образовања у Републици Српској није спорна. Превенција радикализације, насилног екстремизма и тероризма кроз систем образовања представља значајан друштвени ресурс који није у довољној мјери искориштен.

На основу резултата истраживања износе се одређене препоруке. Било би добро да се у основном и средњем образовању уведе предмет Безбједносна култура, а у оквиру тог предмета посвети пажња темама радикализације, насилног екстремизма и тероризма с акцентом на превенцију и рањивост младих приликом врбовања за приступање радикалним покретима и терористичким организацијама.

Што се тиче високог образовања, препоручује се анализа наставних планова и студијских програма на јавним универзитетима, и цијени се да треба сагледати оправданост и потребу за увођењем нових предмета (обавезних или изборних) који би третирали наведену тематику из перспективе различитих научних дисциплина.

ЛИТЕРАТУРА

- Altran, S., Axelrod, R., Davis, R., & Fischhof, B. (2017). Challenges in Researching Terrorism from the Field. *Science*, 355 (6323), 352-354.
- Азиновић, В. (2012). *Увод у студије тероризма*. Сарајево: Факултет политичких наука Универзитета у Сарајеву.
- Азиновић, В., и Јусић, М. (2019). *Нови зов рата у Сирији и босанскохерцеговачки контигент страних бораца*. Сарајево: Атланска иницијатива.
- Dongen, T. v. (2018). 130+(Counter-) Terrorism Research Centers—an Inventory. *Perspectives on Terrorism*, 12 (2), 86-124.
- Факултет безбједносних наука. (2019). Укратко о факултету. Преузето 24.3.2019. <https://fbn.unibl.org/ukratko-o-fakultetu/>
- Факултет безбједносних наука. (2019). *Студијски програм Безбједност и криминалистика 2017/18*. Преузето 10.3.2019. <https://fbn.unibl.org/studijski-program-bezbjednost-i-kriminalistika/>
- Филозофски факултет. (2019). *Студијски програм Новинарство*. Преузето 24.5.2019. <http://www.ff.ues.rs.ba/files/docs/users/Urednik/Novinarstvo-silabusi/medjunarodni-odnosi.pdf>
- Филозофски факултет. (2019). *Студијски програм Политикологија и међународни односи*. Преузето 22.5.2019. <http://www.ff.ues.rs.ba/files/docs/users/Urednik/Politikologija-silabusi/eu-i-spoljna-politika-bih.pdf>
- Филозофски факултет. (2019). *Студијски програм Социологија*. Преузето 22.5.2019. <http://www.ff.ues.rs.ba/files/docs/users/Urednik/Sociologija-silabusi/savremeni-politicki-sistemi-sociologija.pdf>
- Gordon, A. (2004a). Applying Analytical Methods to Study Terrorism. *International Studies Perspectives*, 3 (8), 287-302.
- Gordon, A. (2004b). Terrorism and Knowledge Growth: A Databases and Internet Analysis. In: Andrew Silke (Ed.). *Research on Terrorism : Trends, Achievements & Failures*. London: Routledge, 104-118.
- Hague, M. S. (2002). Government responses to terrorism: Critical views of their impacts on people and public administration. *Public Administration Review*, 62, 170-180.
- Jackson, R. (2012). The Study of Terrorism 10 Years After 9/11: Successes, Issues, Challenges. *Uluslararası İlişkiler*, 32 (8), 1-16.

- Mahoney, C. (2017). More Data, New Problems: Audiences, Ahistoricity, and Selection Bias in Terrorism and Insurgency Research. *International Studies Review*, 20 (4), 589-614.
- Мијалковић, С. (2014). Методологија пројектовања програма стручног усавршавања просветних радника из области безбедности. *Безбједност-полиција-грађани*, 1-2, 47-61.
- Мушић, С. (2016). Улога образовања у превенцији насилног екстремизма и радикализма. *Changing reality through education* (str. 1-9). Mostar: Džemal Bijedić.
- Nacos, B. (2016). *Mass-mediated terrorism: Mainstream and digital media in terrorism and counterterrorism*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Nacos, B. L. (2016). Terrorist Propaganda and the Mainstream Media. In: N. B. L, *Terrorism and Counterterrorism* (pp. 26). New York: Routledge.
- Наставни план и програм Високе школе унутрашњих послова* (2012). Бањалука: Висока школа унутрашњих послова.
- Правни факултет. (2019). *Кривично право*. Преузето 22.3.2019. <https://pf.unibl.org/krivicno-pravo/>
- Правни факултет. (2019). *Криминологија са пенологијом*. Преузето 22.3.2019. <https://pf.unibl.org/kriminologija-sa-penologijom/>
- Правни факултет. (2019). *Организовани криминалитет*. Преузето 22.3.2019. <https://pf.unibl.org/organizovani-kriminalitet/>
- Правни факултет. (2019). *Студијски програми - силабуси за први циклус студија*. Преузето 10.5.2019. <https://www.pravni.ues.rs.ba/Download/Nastavni-Plan.pdf>
- Prislan, K., Černigoj, A., & Lobnikar, B. (2018). Preventing radicalisation in the Western Balkans: The role of the police using a multi-stakeholder approach. *Ravija za kriminalistiko in kriminologijo* 69 (4), 257-268.
- Ragazzi, F. (2017). Countering terrorism and radicalisation: Securitising social policy?. *Critical Social Policy*, 37 (2), 163-179.
- Reid, E. (1997). Evolution of a Body of Knowledge: An Analysis of Terrorism Research. *Information Processing & Management*, 1 (33), 91-106.
- Републички педагошки завод [РПЗ]. (2019). *Наставни план и програм за основно образовање и васпитање у Републици Српској 2014*. Преузето 25.5.2019. https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.2/Nastavni%20plan%20i%20program%20za%20osnovnu%20skolu.pdf
- Републички педагошки завод [РПЗ]. (2019). *Наставни план и програм за средње образовање и васпитање*. Преузето 22.3.2019. <https://www.rpz-rs.org/22/rpz-rs/Za/srednje/obrazovanje/i/vaspitanje#.XjXP2hKjIU>
- Schuurman, B. (2018). Research on Terrorism, 2007–2016: A Review of Data, Methods, and Authorship. *Terrorism and Political Violence*, 1 (30), 1-16.

- Sheehan, I. S. (2012). Mapping Contemporary Terrorism Courses at Top-Ranked National Universities and Liberal Arts Colleges in the United States. *Perspectives on Terrorism*, 6 (2), 19-50.
- Silke, A. (2001). The Devil you Know: Continuing Problems with Research on Terrorism. *Terrorism and political Violence*, 4 (13), 1-14.
- Silke, A. (2004). An introduction to terrorism research. *Research on terrorism: trends, achievements and failures* (pp. 1-29). New York: Routledge.
- Стајић, Љ., Мијалковић, С., & Станаревић, С. (2006). *Безбедносна култура младих - како живети безбедно*. Београд: Драганић.
- Станаревић, С., & Бодин, М. (2014). Безбедносна култура као друштвени ресурс националне безбедности. *Војно дело*, 66, 84-104.
- Thomas, P. (2016). Youth, terrorism and education: Britain's Prevent programme. *International Journal of Life-Long Education, special issue: 'Youth, Social Crisis and Learning*, 2 (35), 171-187.
- UNDOC. (2017). *Handbook on Children Recruited and Exploited by Terrorist and Violent Extremist Groups: The Role of the Justice System*. Vienna: United Nations.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2016). *Teacher's Guide on the Prevention of VIOLENT EXTREMISM*. Paris: UNESCO.
- Универзитет у Бањој Луци. (2019). *О Универзитету*. Преузето 22.5.2019. <http://www.unibl.org/sr/univerzitet/o-univerzitetu>
- Универзитет у Источном Сарајеву. (2019). *О Универзитету*. Преузето 10.5.2019. <https://www.ues.rs.ba/o-univerzitetu/>
- Закон о високом образовању Републике Српске - ЗоВО, Службени Гласник РС, број 73/10; 104/11; 84/12; 108/13; 44/15; 90/16 и 31/18).

Рад примљен: 15. 12. 2019.

Рад прихваћен: 13. 01. 2020.

ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКО ФИНАНСИЈСКОГ ВЕШТАЧЕЊА¹

Прегледни научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902041C	COBISS.RS-ID 8629016	УДК 343.983:657.632
--------------------------------	----------------------	---------------------

Александар Чудан²

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Драган Цветковић

Полицијска управа за град Београд, Управа криминалистичке полиције

Апстракт: У процесу утврђивања чињеница везано за судске предмете, учествују и вештачи економско-финансијске струке. Потреба за вештачењем у судском поступку, јавља се у ситуацијама у којима суд не поседује потребна стручна знања неопходна за утврђивање свих релевантних чињеница и доношење коначне одлуке, због чега укључује вештака да применом стручних знања и вештина са којима располаже, утврди потребне чињенице. Предмет овог рада је форензичко рачуноводство са посебним акцентом на његов значај и улогу у финансијском вештачењу.

Циљ рада јесте да укаже на важност форензичког рачуноводства, у функцији економско - финансијског вештачења као и да се укаже на неопходност његовог даљег усавршавања и развоја. Практични циљ научног рада усмерен је на покушај аутора да финансијску форензику промовише као професију новог миленијума. С обзиром на турбулентну прошлост и очекивану будућност Република Србија несумњиво има потребе за овом врстом кадрова.

Кључне речи: форензичко рачуноводство, вештак, судски поступак, превара, форензика.

УВОД

Форензика као примена знања и технологија из широког спектра наука, пружа одговоре валидне за суд, било да се ради о кривичном или парничном поступку, подразумевајући истовремено примену науке у спровођењу закона. У развијеним земљама, односно у државама Европске уније, у протеклој деценији, број истрага форензичких испитивања повећао се неколико пута, а за пример може се навести Холандски форензички институт (*The Netherlands Forensic Institute*) као један од најразвијених у Европи, где се

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту: „Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције“, који финансира и реализује Криминалистичко полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015-2019. година

² Аутор за кореспонденцију: др Александар Чудан, ванредни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду. E-mail: aleksandar.cudan@kpu.edu.rs

од почетка новог миленијума, број запослених увећао чак три пута (Tjark, 2013:3).

Форензичка наука у последње време развила се у многим смеровима па тако и у смеру форензичког рачуноводства. То је узроковало велике штете у привреди које настају због превара и лажних финансијских извештаја (Чудан, 2014). Форензичко рачуноводство, као посебна грана рачуноводства бави се коришћењем рачуноводствене експертизе у циљу спречавања и испитивања различитих видова криминалних радњи унутар привредног друштва, али и прикупљања доказа који ће бити валидни за судски поступак. Многобројни примери финансијских скандала у протеклој периоду, указали су на недостатке и ограничења ревизије у поступку откривања криминалних радњи, а самим тим и неопходности примене форензичког рачуноводства и уношења његове експертизе у процес испитивања и откривања различитих видова криминалних радњи.

Докази форензичке анализе се прикупљају на начин да буду прихватљиви за суд који процесуира извршиоце. Како ће суд реаговати није у домену форензичког рачуноводства. Због тога форензичари и њихова специјалистичка знања постају карика која употпуњује и чини још ефикаснију борбу против економског криминалитета.

У савременим условима, готово не може се замислити окончање нити једног кривичног поступка из области економских деликата у којем се као извор доказа није појавио вештак форензичар, односно лице које располаже стручним знањем и вештинама које су потребне за утврђивање или оцену неке важне чињенице. Постизање поштовања стручних правила и спровођење њихове стварне употребе је могуће користећи иновативне гране књиговодствено-рачуноводствене делатности: форензичког рачуноводства. С обзиром на то, да форензички рачуновођа, осим ревизије, рачуноводства и финансијског извештавања познају и друге области, укључујући познавање правних прописа и закона, актуарства, статистике, софтверских алатки, али и психологије личности, добијају на значају не само у откривању превара већ и у области вештачења економско-финансијске природе, било у кривичном или парничном, поступку у циљу прикупљању доказа који ће бити валидни за судски поступак, а самим тим и разрешењу случаја. Уважавајући претходно изнето чињеница је да је економско-финансијско вештачење, нашло есенцијално место у широком спектру форензичких наука.

У раду је дефинисан појам форензичког рачуноводства, представљени су делокруг и задаци форензичког рачуноводства, правни и институционални оквир форензичког рачуноводства и финансијског вештачења, као и значај и улога економско - финансијског вештачења у судским поступцима.

ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО: ПОЈАМ, ДЕЛОКРУГ И ЗАДАЦИ

У савременом коришћењу, термин *форензика* се често користи уместо термина *форензичка наука*. С обзиром да термин *форензички* представља синоним за *правни* или *који се односи на суд* ова замена термина се не може сматрати довољно прецизном. Ипак, термин се у толикој мери усталио у

савременом језику да многи речници садрже значење које изједначава речи *форензика* и *форензичка наука*.

Форензика у најширем смислу подразумева примену знања и технологија из различитих форензичких наука у решавању правних питања. Форензика у практичној примени експлоатише сопствене искуствене методе, као и методе осталих наука и дисциплина које у пракси прилагођава сопственим потребама, при чему оне, прилагођене и осавремењене, нужно добијају практични инструктиван значај. Управо услед коришћења различитих форензичких анализа, ова врста доказа не ретко има пресудну улогу хоће ли пријављени, односно оптужени бити проглашен кривим или не. Дакле, форензика подразумева примену научних метода код откривања и тумачења (вештачења) материјалних трагова, због чега се и стручњаци који обављају ове послове називају форензичари (Ивановић и Ивановић, 2013).

Од мноштва дефиниција које егзистирају у стручној литератури која се бави форензичким рачуноводством најприхватљивијом и најпотпунијом се сматра она коју је озваничило Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE)³ по којој форензичко рачуноводство представља коришћење рачуноводствених вештина у потенцијалним или стварним цивилним или кривичним споровима, укључујући општеприхваћене рачуноводствене и ревизорске принципе, у циљу утврђивања изгубљених профита, прихода, имовине или штете, процене ефикасности интерних контрола, откривања превара или реализације других активности које захтевају укључивање рачуноводствених експертиза у правни систем (Цветковић и Ђурић, 2017).

И поред обављања широког спектра послова, форензичко рачуноводство може се одвијати на два примарна подручја:

1. Истражно рачуноводство, пресвега има за циљ детектовање и разоткривање преваре када постоји сумња да је учињена деструктивна инкриминисана радња у финансијским извештајима, односно када се пословање клијента превентивно проверава. Истражно рачуноводство подразумева свеобухватно истраживање криминалних радњи. Такође поменута дисциплина уважава и интегриса знања из рачуноводства, ревизије и истражних техника а може се јавити у два облика:

- а) Финансијско-криминалистичка испитивања – ово је посебна дисциплина форензичког рачуноводства која истражује преваре у финансијским извештајима. Ова врста испитивања подразумева проактивни и реактивни приступ методологији усмерен на уочавање и препознавање превара у финансијским извештајима. Овај вид форензичког рачуноводства карактеристичан је за истражитељи који обично потичу из државних контролних и истражних/детективских агенција, ревизорских кућа и криминалистичких служби.

³ Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) је независна, научна и професионална мултидисциплинарна организација која покрива велики број форензичких дисциплина или сличних области укључујући и форензичко рачуноводство. Сврха ACFE је да својим члановима обезбеди континуирано усавршавање из области форензичког рачуноводства и саветовања на многим професионалним пољима. ACFE је кроз едукацију и обуку подигао стандарде на виши ниво. Један од сертификата који издаје ACFE је Овлашћени форензички рачуновођа (Cf. FA). ACFE је и лидер у стручној обуци и тренингу за борбу против превара, чиме стиче велики углед и поверење јавности у струку као инструмент борбе против превара. Основни циљ ове организације јесте да смањи учесталост превара и помогне свом чланству у откривању превара

Ради се о тиму страчњака са различитим знањима, вештинама и искуствима које користе у откривању и документовању криминалних радњи.

- b) Форензичка ревизија финансијских извештаја је нова специјализована услуга у оквиру процеса ревизије финансијских извештаја. Форензичка ревизија подразумева уговарање посебног ангажовања са ревизорским кућама и захтева рад ревизора са посебном обуком и искуством у спречавању и откривању превара.⁴

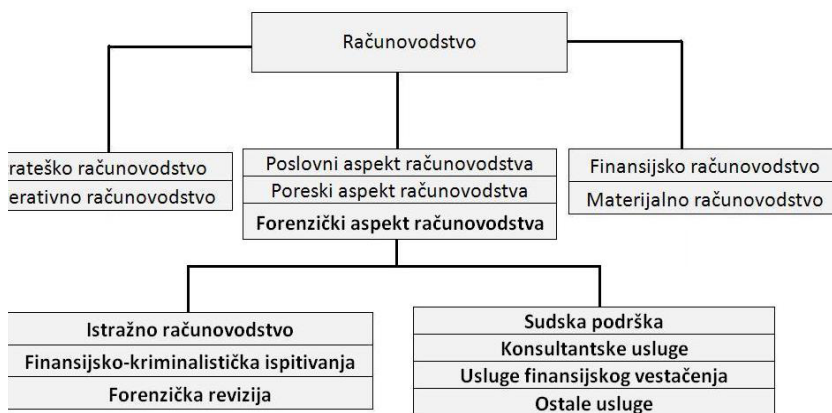
2) **Судска подршка**, која има за циљ пружање професионалних услуга када су одређене радње већ идентификоване и ушле у судски процес. Односи се на пружање професионалних услуга лицима која су укључена у судске поступке. Професионалне услуге врше лица која поседују рачуноводствене и ревизорске вештине и друга знања која доприносе решавању спорова, попут економско - финансијског вештачења, консултантских и других услуга (Алексић, Вујновић-Глигорић, и Уремовић, 2015). Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (АICPA) дефинише услуге судске подршке као било коју професионалну подршку која се пружа адвокатима у судским процесима од стране особа које по професији нису адвокати. Услуге судске подршке могу се класификовати у три области и то:

- a) Консултантске услуге – путем ових услуга форензичке рачуновође пружају савете у вези са рачуноводствено-финансијским питањима која су важна за судски поступак. Консултант се не појављује, нити сведочи као судски вештак у поступку већ, користећи своја рачуноводствена и ревизорска знања и вештине, на разне начине помаже адвокатима и/или једној од страна у поступку пред судом. Форензички рачуновођа може мерити економске штете, или губитке услед рецимо кршења или раскида уговора, затим управљати, сортирати, индексирати и сажимати велики број рачуноводствених података, како би исти били разумљиви и употребљиви у судском предмету.
- b) Услуге економско - финансијског вештачења – форензичке рачуновође се могу, на основу њихових искуства, знања и експертиза, ангажовати на суду у улози судског вештака. У својству ангажованог судског вештака форензички рачуновођа може доставити свој извештај и мишљење у вези поверених судских предмета. У већ отпочетим судским поступцима, у оквиру радњи доказивања, суд може затражити и спровођење радњи вештачења „када је за утврђивање или оцену неке важне чињенице потребно прибавити налаз и мишљење од лица које располаже потребним стручним знањем.“ Вештачење обавља судски вештак, у суштини „сведок суда који може пружити мишљења у вези одређеног питања, заснованог на јединственом искуству, образовању или обуци.“ Судски вештак „мора сведочити са позиције неутралности, јер његова улога није да на суд утиче путем емоција већ чињеница.“ Искусан форензички рачуновођа, који располаже задовољавајућим степеном знања и вештина из рачуноводства, ревизије и других области

⁴ *Forensic Audit vs. Financial Statement Audits, Currents Accounts*, (2008), преузето са сајта:[http://www.iagforensics.com/wp-content/uploads/2009/12/GSCPA-Thomas Buckhoff-ct08.pdf](http://www.iagforensics.com/wp-content/uploads/2009/12/GSCPA-Thomas%20Buckhoff-ct08.pdf)

финансија, може се у складу са прописима домицилног законодавства регистровати као судски вештак финансијске струке, и као такав самостално или у оквиру одређене стручне установе на захтев суда, по одређеном судском предмету доставити свој налаз и мишљење (Петковић, 2010:161).

- с) Остале услуге – у опсегу свог деловања форензичке рачуновође се изузетно могу у оквиру судских процеса јавити у посебној улози медијатора неке од страна у самом судском поступку, од суда именован експерт за сведочење и слично.

Слика 1: Шематски приказ места форензичког рачуноводства у рачуноводственој делатности и његов делокруг (Чудан, Николоска, 2018: 261)

Задаци форензичких рачуновођа јесу да анализирају, интерпретирају, сумирају и презентирају међусобно повезане пословно-финансијске позиције, тако да буду разумљиве и на одговарајући начин поткрепљене. Форензичке рачуновође учествују у следећим активностима:

- истраживању и анализирању доказа о учињеној превари;
- развијању компјутеризованих апликација које ће послужити у анализама и презентацијама о финансијским доказима;
- презентацијама резултата истраживања у виду извештаја и комплетирања документације;
- асистирању у правним поступцима, укључујући сведочења на суду у улози сведока-стручњака, те припремању визуелних средстава која ће служити као доказ на суђењу (Димитријевић, Даниловић, 2017: 311).

Може се рећи, да ова професија служи откривању истине у споровима, па се форензичари често јављају у улози сведока, експерата, вештака, аналитичара и слично. Форензичко рачуноводство све више добија на зна-

чају са порастом броја превара, привредног криминала као и лажног приказивања стања имовине и успеха привредних субјеката.

ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА И ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИЈСКОГ ВЕШТАЧЕЊА

Како је форензичко рачуноводство интердисциплинарно подручје, форензички рачуновођа поред познавања рачуноводства и његове регулативе треба да буде упознат и са правним прописима државе у којој реализује своје активности. За рад форензичких рачуновођа, односно судских вештака у економско-финансијској области, посебно је значајно, поред осталих грана, познавање кривичног, грађанског, привредног и радног права домицилне државе. Вештачење се спомиње у практично свим законима. Разлог за одређивање вештачења није само у недостатку специјализованих стручних знања органа који воде поступак већ и у томе што сам орган поступка најчешће суд ни онда када располаже одговарајућим стручним знањем не може самостално ценити оне чињенице за чије је утврђивање и оцењивање потребна одређена стручна спрема, оспособљеност или квалификација (Чудан, 2014).

Како би се спровео поступак вештачења, у судском процесу, морају постојати материјални и формални услови у зависности од експертизе, струке и вештина вештака, односно форензичког рачуновође који врши ову улогу. Материјални услови се односе на то да вештаци морају прикупити све релевантне податке од установа, организација, институција или лица која се налазе у судском спору и морају бити квалификовани за обављање ове врсте посла. Формални услови се односе на то да вештаци морају имати писмену наредбу од од органа који воде судски спор.

Процесним законом одређени су материјални и формални услови за спровођење вештачења, а сам поступак вештачења, зависно од врсте експертизе спроводи се по правилима конкретне струке и вештине. Материјални услов за одређивање вештачења произилази из потребе да је за оцену, односно утврђивање неке важне чињенице потребно прибавити налаз или мишљење од лица или установе који располажу потребним стручним знањем, а формални услов да спровођење вештачења писменом наредбом одреди орган који води поступак.

Према одредбама Закона о судским вештацима⁵ послови вештачења представљају стручне активности чијим се обављањем, уз коришћење научних, техничких и других достигнућа, пружају суду или другом органу који води поступак потребна стручна знања која се користе приликом утврђивања, оцене или разјашњења правно релевантних чињеница. Вештачење обављају физичка и правна лица која испуњавају услове предвиђене овим законом, државни органи у оквиру којих се може обавити вештачење, као и научне и стручне установе.

⁵ Закон о судским вештацима, *Службени гласник Републике Србије*, бр.44 од 30.06.2010. године

Законик о кривичном поступку Републике Србије⁶ одредбом чланом 113 предвиђа да се вештачење одређује у свим случајевима када за оцену или утврђивање неке важне чињенице неопходно прибавити налаз и мишљење од лица која располаже неопходним стручним знањем. Законодавац је вештачења у кривичном поступку поделио на она која су у закону експлицитно нормирана и сва остала које су регулисана општим одредбама о вештачењу. Према предмету вештачења, односно према врсти чињеница које се утврђују вештачење се дели на:

- вештачење у вези лишења живота;
- вештачење телесних повреда;
- вештачење душевног стања;
- вештачење пословних књига;
- вештачење фотографија и звучних и видео снимака.

Економско-финансијско вештачење је истовремено врло сложено и деликатно за судију који мора са критичког становишта да анализира, оцени налаз и мишљење о материји коју не познаје довољно, јер се иначе извођење доказа вештачењем може односити на различите гране струке и науке, за које је потребно стручно знање којим суд не располаже, у овом случају из области економије и књиговодства. Овом врстом вештачења могу да се баве правна и физичка лица. Правна лица која могу давата налаза и мишљења у својству вештака су пре свега посебне организације које су основане да се баве вештачењем, и којима је то претежна делатност. Таква установа је Завод за вештачење у Београду. Вештачењем могу да се баве и државни органи за вештачење чињенице из области за које су основане. Посебну значајну улогу у процесу вештачења имају и друге организације посебно оне из области науке, факултети, институције и удружења књиговођа и ревизора.

Економско-финансијским вештачењем код наших органа се могу бавити само лица која су држављани Србије, а у поступцима пред судовима само она лица која су уписана у регистар судских вештака. Наравно вештаци морају имати пословну способност али испуњавати и друге услове које их чини достојним за обављање тог посла.

У пракси српског правосуђа постоји формулација по којој се утврђује да је неко компетентан за судска вештачења у економско-финансијској области. Појам „економско-финансијска област“ је у савременом свету веома широк па се на економским студијама данас појављује више од десет специјалности. С тога овај појам мора да буде строго дефинисан како се не би догађале грешке и пропусти које сусрећемо у многим спорним ситуацијама у пракси. Из чињенице да је неко проглашен компетентним за вештачење у економско-финансијској области, у пракси се догађају ситуације да се вештаци олако опредељују да вештаче предмете у области за које нису професионално оспособљени. (Ђорђевић, 2011)

Вештак је лице које располаже посебним експертским знањем и вештинама за утврђивање односно оцену неке есенцијалне чињенице у поступку. Конкретни услови које физичка и правна лица морају да испуњавају

⁶ Закон о кривичном поступку *Службени гласник Републике Србије*, бр. 35/2019 од 01.12.2019. године.

за обављање послова вештачења, прописани су одредбама Закона о судским вештацима.⁷

Најважнија активност суда када је у питању економско-финансијско вештачење је оцена налаза и мишљења вештака, односно његовог исказа. Суштина ове оцене јесте да се у сваком конкретном случају утврди да ли је вештачењем потврђено или негирано постојање неке спорне чињенице. У кривичном поступку сваки доказ се цени појединачно и у вези са другим доказима, с тим што је оцена налаза и мишљења финансијског вештака нешто сложеније.⁸

Табела 1. Просечно трајање судској поступку и вештачења у данима за 2015-2018. годину.⁹

Време трајања	Основни судови	Привредни судови	Р. Србија просек
Просечно трајање судског поступка	865	519	726
Просечно трајање вештачења	65	49	54

Извор: Светска банка, 2018. година

Уколико се трајање вештачења упореди са укупним трајање судског поступка, уочљиво је да вештачење у просеку траје 7,5% укупног трајања судског поступка.

Табела 2. Трајање вештачења као % трајања судској поступку.

Време трајања у %	Основни судови	Привредни судови	Р. Србија просек
Трајање вештачења као % трајања судског поступка	7,5%	8,3%	7,5%

Извор: Светска банка, 2018. година

⁷ Службени гласник Републике Србије, бр.44 од 30.06.2010. године

⁸ У пракси се дешава да странке, најчешће окривљен и његов бранилац самостално прибаве налаз и мишљење вештака који је по правилу у супротности са налазом и мишљењем вештака којег је одредио орган поступка. Такав налаз и мишљење нема процесну ваљаност, због чега га судови у првостепеном поступку третирају само као одређени вид приговора и примедби на основни налаз и мишљење.

⁹ Према статистичким подацима трајање вештачења није разлог за одуговлачење судских поступака. Вештачења су у току протекле три године у просеку трајала по 54 дана и то нешто више, 64 дана пред основним судовима, а 43 дана пред привредним судовима.

Развојем економије, финансија, књиговодства, шире се могућности примене њихових достигнућа путем вештачења на утврђивање спорног чињеничног стања у кривичном поступку када су у питању деликти из области економског криминалитета, као што су неодговарајући критеријуми за процену стручности вештака, неадекватан начин прикупљања и обезбеђења материјала, пропусти у практичном руковођењу вештачењем, некритички однос према резултатима вештачења и друго.

ЗНАЧАЈ И УЛОГА ЕКОНОМСКО ФИНАНСИЈСКОГ ВЕШТАЧЕЊА КАО ЈЕДНЕ ОД ОБЛАСТИ ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА

Одговор на дилему колики значај има економско-финансијска вештачења тешко је децидирано дати с обзиром да се о овом питању воде расправе о ставовима који су прилично удаљени (Соепен, 2008: 124). Они се крећу од тога да је вештачење само један од доказних средстава, и то не најважнијих, преко става да вештаци пружају непосредну помоћ судији или органу који води поступак у утврђивању чињеница, до тога да постоји мишљење да се вештачењем директно утиче на само доношење одлуке. У великој мери значај вештака и вештачења из области економских наука зависи од квалитета његовог налаза али и од става судије који води поступак и од његове оцене о значају вештачења (Илић, 2010: 313).

Форензичке рачуновође могу пружати подршку у оквиру поступка кроз различите видове експертизе у смислу пословних процена, бракоразводних парница, брачних спорова, потраживања имовине, провере пословних партнера, доказивања привредних превара, телесних повреда и потраживања код тешких несрећа, послова проценитеља код осигурања, захтевних налога за одузимање имовине, грађанских и казних поступака у вези преваре и финансијских неправилности и слично. Стога су, поред материјалних прописа, за форензичког рачуновођу од посебне важности и прописи који уређују процес пред судским и другим државним органима – у којима се по важности издвајају парнични и кривични поступци.

Сведок вештак рачуновођа је независтан и он може доносити закључке из чињеница и интерпретирати их, тако да је ангажовани адвокат у праву и да је супротна страна донела погрешне закључке. Ако сведок вештак рачуновођа докаже да је он у праву, онда је он један веома јак сведок вештак. Адвокати морају помоћи вештаку сведоку рачуновођи да донесе свој закључак како би адвокати, судија и порота могли да га разумеју. Форензичке рачуновође нису једнаке, ако гледамо њихово искуство и колико година су провели у овој професији. Неки су можда ИТ вештаци, неки од њих су лимитирани у послу, неки су можда вештаци у пореском систему, неки можда вештаци у ревизији, и тако даље. Постоје и форензичке рачуновође вештаци у индустрији забаве, одеће, намештаја, банака и других индустрија (Telpner & Mostek, 2002: 2).

Као што је већ напоменуто форензички рачуновођа игра улогу и стручног сведока. Када тужилаштво позове рачуновође и ревизоре, они углавном сведоче о налазима до којих су дошли током истраге, а када их позове одбрана, они износе чињенице о квалитету налаза или мишљења које је изнео рачуноводствени вештак тужилаштву, како би чланови пороте

испитали кредибилитет и тежину сведочења стручњака тужилаштва. Рачуновође и ревизорају морају имати кредибилитет, морају бити едуковани у својим областима, морају имати довољно знања и вештина, морају бити признати чланови своје професије или бити специјализовани за одређени аспект праксе који је значајан за дати предмет. Имајући ове информације у виду, постоји неколико широких подручја у којима се од сведока вештака очекује да поседује образовање и квалификације које их разликују од обичних лаика, што укључује (Микеревић и сар., 2013:113):

- Професионалну лиценцу, сертификат и чланство код признатог професионалног тела,
- Основни, дипломски и постдипломски степен за одређену област експертизе,
- Специјалистичку обуку и континуирану професионалну едукацију која је ревазилазиокувире академских титула,
- Релевантне наставе, предавања и консталинг који указује на висок ниво професионалности у датој области,
- Чланство у професионалним удружењима,
- Директно, релевантно, претходно искуство које је стечено кроз претходна ангажовања, у својству техничког саветника или стручног сведока у датој области,
- Приступ информацијама које су карактеристичне за дати случај, што појединца класификује као стручњака.

Смернице за стручног сведока које треба да се упамте и код припреме и код давања доказа на суду се односе на то да сведоци припреме целокупни материјал, да детаљно проуче тај материјал, унапред испланирају своје сведочење, пажљиво слушају и буду на опрезу, пажљиво размотре сваки одговор и направе паузу пре него што дају одговоре, буду искрени и непристрасни, користе једноставне речи и очувају професионално држање и интегритет. Када се ревизор нађе на клупи за сведоке, протокол у вези са успешним сведочењем превазилази само говорење истине или поседовање добрих форензичких доказа. Ревизори морају да убеду судију или поротнике и да при томе оставе добар утисак (Микеревић и сар., 2013:314).

Задатак вештака је да својим експертским налазом или мишљењем из области за коју је стручан (економија, финансије, машинство, медицина, грађевинска и друге области људских активности) помогне суду да се утврди истина, односно да утврди одређену конкретност чињеница након чега се отвара или закључује расправа. Од квалитета и свеобухватности налаза и мишљења судског вештака зависи ток и исход судског или вансудског поступка.

Према Закону о судским вештацима, вештак је експерт, односно особа која је обучена за обављање одређене делатности. У смислу Закона о судским вештацима, Закона о кривичном поступку и Закона о парничном поступку, вештак треба да поседује и прописана овлашћења у области стручног деловања.

У судским поступцима, кривичном и парничном, извешће се доказ вештачењем ради утврђивања или разјашњења неке чињенице кад је потребно стручно знање којим суд не располаже у складу са законима. У српском

књижевном и народном језику речју *вештак* означава се искусан, вешт, поздан или опробан човек, али истовремено и добар познавалац нечега - зналац тј. стручњак (Милошевић, 2004).

Адвокати, судије и форензичке рачуновође често имају другачији поглед на вештаке и сведоке. Адвокати желе да вештаци донесу одлуку која ће бити позитивна за њихове клијенте. Судије углавном желе да вештаци донесу одлуку када судија није у стању да донесе одлуку без помоћи вештака. Постоји ситуација када се доноси и више од једном мишљења од стране форензичке доступне вештаку, али судија жели чињенице од вештака и његову логику без доношења закључака. Ово дозвољава судији да донесе свој закључак. Форензички рађуновођа је онај који има знања из рачуноводства и који је способен да асистира адвокатима у суду да разумеју и примењују рачуноводство у праву и да расправљају о томе. Вештак форензичког рачуноводства има велико искуство у истрагама које су везане за рачуноводство и ревизији, могу да пишу извешаје о истрази, и да се појаве на суду као вештаци сведоци. Они се могу појединачно ангажовати као консултанти на суду. Вештак као сведок треба да донесе сопствени закључак на суду и клијент који га је ангажовао такође може доћи до истог закључка као и сведок вештак (Telrner & Mostek, 2002:1).

Судски вештак је усмерен искључиво на форензику већ настале преваре и то на темељу предмета и материјала које добије од суда. Он поседује вештине експертног сведочења, али не прибавља доказе него их само вештачи. Судски вештак не делује на превенцији преваре и откривању превара као што то раде форензичари рачуновође нити се бави проценом финансијске имовине или положаја пословних партнера као ни многим другим пословима којима се форензички рачуновођа бави. Ако форензичари рачуновође хоће и желе да буду и судски вештаци онда морају да прођу кроз законски поступак именовања сталним вештаком.

Форензичке рачуновође не морају бити судски вештаци. Узимајући у обзир делокруг, знање и вештине које поседују, форензичке рачуновође могу бити полицијски инспектори, порески инспектори, тржишни инспектори, комерцијални форензичари за процену пословних партнера, интерни форензичари, и тако даље. Ако неко жели да постане стални судски вештак, сертификат за овлашћеног форензичког рачуновођу је одвојен од решења о именовању за сталног судског вештака. У сваком случају, ако неко жели да постане стални судски вештак, сертификат за овлашћеног форензичког рачуновођу ће сигурно значити доказ његовог знања из форензичког рачуноводства и тиме допринети да председник суда који доноси решење донесе потврдну одлику. У Републици Србији форензичко рачуноводство није толико развијено, међутим на одређеним универзитетима се појављује форензичко рачуноводство као предмет.¹⁰

Дакле, из свега изнетог произилази да је улога форензичког рачуновође у поступку вештачења, коришћење знања и вештине у судском спору. Небитно да ли се ангажују како би открили криминалне радње, или у судском спору у својству вештака, стручног сарадника тужиоца, сведока, кон-

¹⁰ Наставни предмет финансијска форензика на Криминалистичко-полицијском универзитету изучава се на основу акредитованог студијског програма на студијама другог степена.

сулманта, форензичке рачуновође користе иста знања и вештине из рачуноводства, ревизије, статистике, економије, и тако даље.

ЗАКЉУЧАК

Закључујемо да ће увођење професије финансијског форензичара у Републици Србији, створити квалитетно образоване професионалце који ће искористити међународна сазнања и искуства из ове области, те их применити у нашим условима. Финансијско вештачење у кривичним поступцима спроводи се у околностима када је потребно утврдити чињенице из домена економске, финансијске и рачуноводствене струке на бази пословне документације и рачуноводствених исправа. Управо форензичари имају неопходне алате и знања који су убојитијег дејства од оних који су дати у руке путем међународних стандарда ревизије да одговоре на ова очекивања. Форензичке рачуновође се могу, на основу њихових експертиза, знања и искуства, ангажовати на суду у улози судског вештака. Као ангажовани судски вештак форензички рачуновођа може доставити свој извештај и мишљење у вези одређених судских предмета.

Улога форензичког рачуноводства није да исправља друштвене аномалије, већ да истражује, у овом случају све видове економских деструкција и да идентификује одговорна лица. То никако не значи да не постоји и друштвена улога форензичког рачуноводства. Форензички рад доноси конкретан резултат, а то спречава нове починитеље. Експонент активности форензичког рачуноводства је форензички рачуновођа, кога можемо дефинисати као лице са извесним експертским пословно-економским и економско-правним знањима, који има све карактеристике: компетентност, образованост, поузданост, кооперативност, истинољубивост и друге врлине. Улога вештака у кривичном поступку је незаменљива и даје значајан понекад и пресудан допринос у утврђивању истине.

Кључна порука овог рада јесте да се скрене пажња стручној јавности на потребу примене економско-финансијског вештачења као облика форензичког рачуноводства, што представља незаобилазно доказно средство и механизам у поступку прибављања доказа у кривичним и парничним поступцима.

ЛИТЕРАТУРА

Алексић, М., Вујновић-Глигорић, Б., и Уремовић, Н. (2015). Улога и значај форензичког рачуноводства у откривању финансијских превара. *Часопис за економију и тржишне комуникације*, 5(2), 229-236.

Association of Certified Fraud Examiners. Преузето: <http://www.acfe.com>.

Ђорђевић, Д., Вукасовић, Б. (2011). Економско-финансијско вештачење у судским споровима - Теорија и пракса. *Економика*, 57(1), 80-96.

Coenen, T., (2008). *Essentials of Corporate Fraud*. New York: John Wiley & Sons.

Цветковић, Д., Ђурић, О. (2017). Истражно рачуноводство - инструмент откривања криминалних радњи. *Зборник радова Међународног научног скупа ИОР-*

- ЕДА 2017. (стр. 695-709). Приштина: Економски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
- Димитријевић, Д. и Даниловић, М., (2017). Откривање превара у компанијама у Републици Србији применом Бенеисх-овог модела. *Анали Економског факултета у Суботици*, 37, стр. 311-325.
- Чудан А., (2014). Економско финансијско вештачење кроз призму новог закона о судским вештацима као изазов и услов процесу интеграција. У: *Зборнику радова са међународне научне конференције*. Европска унија и Западни Балкан. (345-357). Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Чудан А., Николоска С. (2018). *Економски криминал*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Ивановић А. Б., Ивановић А. Р. (2013). Правци развоја форензике у државама Европе. *Правне теме*, 2(1), стр. 170-184.
- Илић Ј., (2010). *Утврђивање одлучних чињеница у управном поступку и у управном спору – вештачењу*. Београд.
- Микеревић Д., Кондић, Н., Шкарић Јовановић, К., Крсмановић, Б., Шњегота, Д., Пољашевић, Ј., Радивојац, Г., Џакула, М., Пуцаревић, М., Шкобић, З., Радоњић, С., Видовић, З., Пајић, П., Панић, Н., Ракић, Д., Тешановић, С. (2013). *Форензика пословања*. Бања Лука: ФИНРАР.
- Милошевић М. (2004). Стање, могућности и перспективе вештачења у области информативних технологија. *Научно стручно саветовање, ZITEH*, стр. 1-12. преузето са: http://www.itvestak.org.rs/ziteh_04/radovi/ziteh-16.pdf
- Петковић, А. (2010). *Форензичка ревизија*. Бечеј: Пролетер.
- Telpner Z., Mostek M., (2002). *Expert witnessing in forensic accounting*. A handbook for lawyers and accountants. Boca Raton, FL: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Tjark Tjin-A-Tsoi (2013). *Trends, Challenges and Strategy in the Forensic Science Sector*. The Netherlands Forensic Institute, Ministry of Security and Justice. преузето са: file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/trends-challenges-and-strategy-in-the-forensic-science-sector-march-2013-_tcm120-494231.pdf
- Thomas Buckhoff (2008). *Forensic Audit vs. Financial Statement Audits, Currents Accounts*. преузето са : <http://www.iagforensics.com/wp-content/uploads/2009/12/GSCPA-Thomas-Buckhoff-ct08.pdf>
- Закон о кривичном поступку - ЗКП, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 35/19.
- Закон о судским вештацима - ЗСВ, *Службени гласник Републике Србије*, бр.44/10.

УТИЦАЈ СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА НА ПРОМЕНЕ У МАКСИМАЛНОЈ ИЗОМЕТРИЈСКОЈ СИЛИ МИШИЋА ОПРУЖАЧА ЛЕЂА КОД СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО - ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА¹

Оригинални научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902055M	COBISS.RS-ID 8629528	УДК 796.8:355.233.22-057.36
--------------------------------	----------------------	-----------------------------

Бојан Митровић²

Центар за полицијску обуку, МУП Републике Србије, Београд

Горан Жигић

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Горан Вучковић

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Апстракт: Циљ овог истраживања био је да се утврде разлике између постигнутих резултата на пријемном испиту и резултата на крају прве године основних академских студија у максималној изометријској сили мишића опружача леђа код студената Криминалистичко-полицијског универзитета (КПУ) из Београда, настале под утицајем редовне наставе из предмета Специјално физичко образовање (СФО). Узорак истраживања чинило је 80 студената КПУ, мушког пола, узраста од 19 до 21 године ($TV=181.81\pm 7.31\text{cm}$, $TM=79.19\pm 8.09\text{kg}$, $BMI=23.96\pm 1.79\text{kg/m}^2$). На посматраном узорку, анализирани су резултати које су студенти постигли на пријемном испиту из сегмента базично-моторичке способности (БМС), као иницијалном мерењу, и резултати на тестовима за процену БМС на предмету СФО, као финалном мерењу. За утврђивање значајности разлика између резултата на иницијалном и финалном мерењу коришћен је Т-тест за зависне узорке. Резултати мерења показали су да је након реализоване наставе СФО, дошло до побољшања резултата на финалном ($Mean\pm SD=190.5\pm 21.0\text{ DaN}$) у односу на иницијално мерење ($Mean\pm SD=158.8\pm 21.44\text{ DaN}$), на статистички значајном нивоу ($t=-14.283$; $p<0.000$). На основу добијених резултата, може се закључити да настава СФО, на првој години основних академских студија КПУ, статистички значајно утиче на побољшање максималне изометријске силе мишића опружача леђа код студената.

Кључне речи: полиција, моторичке способности, мишићна сила, СФО, ефекти.

¹ Рад је део Националног научног пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије” под бројем III47015 (руководилац пројекта проф. др Миљивој Допсај), а као део потпројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације полиције Р. Србије” који се финансира од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Р. Србије - циклус научних пројеката 2011-2019.

² Аутор за кореспонденцију: др Бојан Митровић, Центар за полицијску обуку, МУП Републике Србије. Е-mail: bojan.mitrovic@mup.gov.rs

УВОД

Систем избора кандидата за упис на Криминалистичко-полицијски универзитет (КПУ) у Београду пројектован је као позитивни изборни модел, који се састоји од успеха постигнутог у претходном школовању, здравственог статуса, психолошке структуре, склоности личности и провере базичних моторичких способности (Dopsaj, Vučković, & Blagojević, 2007; Jankovic & Koropranovski, 2017). Провера базичних моторичких способности спроводи се проценом репетитивне снаге мишића опружача руку и мишића прегибача трупa, брзинске снаге мишића опружача ногу, аеробне способности организма, максималне изометријске силе мишића опружача леђа (студенти), односно мишића прегибача прстију доминантне шаке (студенткиње) и проценом моторичке едукабилности (Јанковић, 2009). Осим тога, један од основних критеријума у селекцији кандидата за пријем на КПУ, као и за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Србије је квантитативна квалификација морфолошких карактеристика и моторичких способности кандидата (Милошевић и сар, 1994; Божић, 1995; Амановић, Јовановић, и Мудрић, 1999; Благојевић, 2003; Dopsaj et al, 2007; Арлов, 2007; Strating, Bakker, Dijkstra, Lemmink, & Groothoff, 2010).

Специјално физичко образовање (СФО) јесте специјалистичко-стручни наставни предмет и припада наставно-научним дисциплинама системске подршке (Благојевић, Допсај и Вучковић, 2006). Као интегрални део укупног образовања, СФО има за циљ психосоматско усавршавање будућих полицајаца кроз постизање и одржавање базичних и специјалних знања и способности, повећање емоционалне отпорности будућих радника на професионалне конфликти и стресне ситуације и повећање опште отпорности организма. На основу актуелног наставног плана и програма, настава из предмета СФО на првој години студија, реализује се током другог семестра (Благојевић, Вучковић и Допсај, 2012).

Контрактилне способности мишића су један од елемената моторичког простора, а испољавају се као максимална, експлозивна, брзинска, репетитивна сила или снага, односно, као издржљивост у сили или снази (Милошевић, 1985; Кукољ, 1996; Јукић et al, 2007). Свака од поменутих карактеристика испољавања мишићне силе има велики значај за успешно обављање неког од сегмената полицијских послова (Милошевић, 1985; Lord, 1998; Vučković & Dopsaj, 2007^a).

Максимална изометријска сила може се дефинисати као способност мишића да изводи максимално напрезање при чему се дужина мишића на мења (Кукољ, 1996). Један од задатака наставе Специјалног физичког образовања (СФО) јесте и развој основних физичких способности, а самим тим и базичне контрактилне способности мишића, тј. развој вишег нивоа испољавања максималне мишићне силе (Милошевић, Зулић, и Божић, 2001; Благојевић, 2003).

Доказано је да одређени ниво испољавања контрактилних карактеристика, а самим тим и максималне изометријске силе мишића опружача леђа и ногу, без обзира да ли су у питању апсолутни или релативни показатељи, има велики значај за успешно и ефикасно извршавање професионалних полицијских послова (Vučković, Jovanović, i Dopsaj, 2001; Вучковић и Допсај, 2007^b; Mihaљčić, 2016).

Предмет овог истраживања је изабрана моторичка способност студената прве године основних академских студија Криминалистичко-полицијског универзитета, мушког пола, тј. максимална изометријска сила мишића опружача леђа.

Проблем истраживања је утврђивање утицаја наставе Специјалног физичког образовања на промене у максималној изометријској сили мишића опружача леђа код студената Криминалистичко-полицијског универзитета мушког пола.

Циљ овог истраживања био је да се утврде промене у постигнутим резултатима у максималној изометријској сили мишића опружача леђа на пријемном испиту и резултата на крају прве године основних академских студија код студената Криминалистичко-полицијског универзитета мушког пола, настале под утицајем наставе из предмета Специјално физичко образовање.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Сви испитаници и испитанице пре самог истраживања обавештени су о тестовима, као и који је циљ истраживања. Спроведено истраживање према нивоу припада примењеним истраживањима у којима је за потребе нових сазнања коришћен метод експеримента, и то помоћу метода теренског тестирања (Ristanović i Dačić, 1999).

Анализирани су резултати које су студенти постигли на пријемном испиту из сегмента базично-моторичке способности (БМС), као иницијалном мерењу, и резултати на тестовима за процену БМС на предмету СФО, на крају прве године, као финалном мерењу. Исти мерилац је мерио исте варијабле на иницијалном и финалном мерењу како би се свео на минимум утицај паразитарних фактора.

Узорак испитаника

Узорак истраживања представљало је 80 студената КПУ, мушког пола, узраста од 19 до 21 године, који су прошли процес селекције - положили пријемни испит и уписали се на прву годину КПУ као студенти основних академских студија. Карактеристике узорка су следеће: телесна висина 181.81 ± 7.31 cm, телесна маса 79.19 ± 8.09 kg и индекс телесне масе 23.96 ± 1.79 kg/m².

Узорак варијабли

Студенти КПУ тестирани су у лабораторији за процену БМС. Мерења су уз помоћ хардверско-софтверског система применом стандардизованих мерних процедура (Допсај и сар, 2010).

Узорак варијабли чинила је једна варијабла. Помоћу компјутерског система за тестирање физичких способности *Physical Ability Test 02 - PAT 02* (UNO-LEX, Нови Сад, Србија; према Јanković, 2015) вршена су мерења. Вредност максималне изометријске силе тестиране варијабле студената КПУ исказана је у DaN (Dopsaj et al., 2007). Поменути варијабла - саставни део батерије тестова за процену БМС студената КПУ је $F_{\max} \text{LEĐA}$ - максимална

вредност теста „Мртво вучење“ студената КПУ (максимална изометријска сила мишића опружача леђно-слабинске мускулатуре - DaN).

МЕТОДЕ ЗА ОБРАДУ ПОДАТАКА

Постигнути резултати анализирани су применом дескриптивне статистике ради израчунавања основних параметара централне тенденције: аритметичка средина (*Mean*), коефицијент варијације (*cV%*), стандардна девијација (*SD*), минимална и максимална вредност сваке посматране варијабле (*Min*, *Max*), показатељ степена нагнутости резултата - коефицијент асиметрије (*Skew*) и показатељ степена закривљености резултата - коефицијент спљоштености (*Kurt*). У циљу утврђивања значајности разлика код посматране варијабле, насталих под утицајем наставе СФО, коришћен је Студентов *T*-тест за зависне узорке. Статистичка значајност је дефинисана на нивоу 95% вероватноће, односно на нивоу $p > 0.005$ (Hair, Anderson, Tatham & Black, 1995). Све анализе утврђене су помоћу статистичког пакета за обраду података SPSS 20.0.

РЕЗУЛТАТИ

У складу са дефинисаним циљем истраживања, који се односи на утврђивање разлика у резултатима максималне изометријске силе мишића опружача леђа код студената КПУ постигнутих на пријемном испиту из БМС, као иницијалном мерењу, и резултатима на тестовима за процену БМС на предмету СФО, насталим под утицајем наставе, на крају прве године, као финалном мерењу, добијени резултати приказани су у табелама 1, 2. и 3. Добијени резултати су приказани редоследом којим су примењене одговарајуће статистичке процедуре.

У Табели 1. приказани су резултати дескриптивне статистике максималне изометријске силе мишића опружача леђа студената Криминалистичко-полицијског универзитета.

Табела 1. Резултати дескриптивне статистике максималне изометријске силе мишића опружача леђа студентима (N=80) Криминалистичко-полицијској универзитету (иницијално и финално мерење)

Варијабла	Максимална изометријска сила мишића опружача леђа (ДаН)	
	Иницијално мерење	Финално мерење
Средња вредност	158.80	190.50
Стандардно одступање	21.41	21.00
Коеф. варијације%	13.50	11.02
Мин.	121.50	155.60
Макс.	216.20	250.10
Скјунис	0.458	0.584
Куртосис	0.010	-0.223

Легенда: Н - број испитаника; Меан - аритметичка средина; СД - стандардна девијација (одступање); ЦВ% - коефицијент варијације; Мин. - минимална вредност посматране варијабле; Макс. - максимална вредност посматране варијабле; Скју. - степен нагнутости резултата; Курт. - степен закривљености резултата; ФмаксЛЕЂА - максимална изометријска сила мишића опружача леђа (изражена у Дека Њутнима)

За утврђивања значајности разлика посматране варијабле, на финалном у односу на иницијално мерење, насталих под утицајем наставе СФО, коришћен је Студентов Т-тест за зависне узорке, чији резултати су приказани у Табели 2.

Табела 2 Резултати Т-теста за зависне узорке - утврђивање значајности разлика аритметичких средина на иницијалном и финалном мерењу - студентима КПУ (N=80)

Варијабла	Средња вредност		Дф	Вредност Т-теста	Т-тест (значајност)
	Иницијално	Финално			
Макс. изометријска сила опружача леђа	158.80	190.50	79	-14.258	0.000*

Легенда: средња вредност - аритметичка средина; дф - број степени слободе; т-вредност – вредност Студентовог Т-теста (t-value); Сиг. - ниво значајности (Sig.). *значајност<0.01

Резултати Студентовог Т-теста за зависне узорке су показали да је утврђен статистички значајан утицај наставе СФО, на крају прве године, код студената КПУ у максималној изометријској сили мишића опружача леђа (t=-14.258; Sig.=0.000).

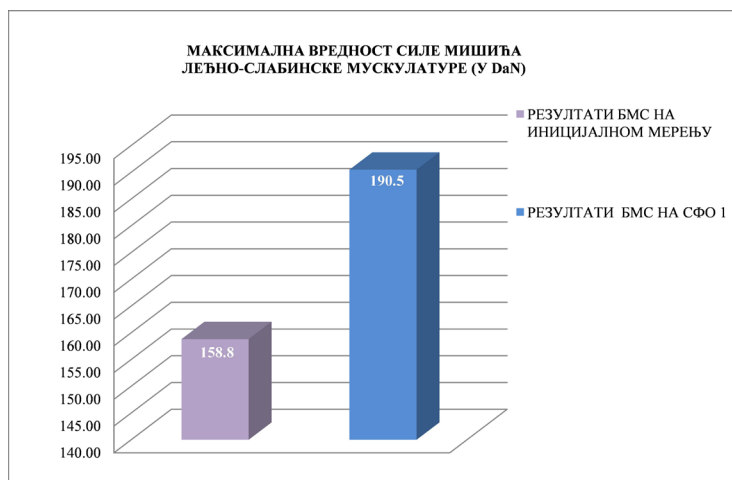
ДИСКУСИЈА

Максимална изометријска сила је једна од компоненти испољавања мишићне силе и може се дефинисати као способност мишића да максималном контракцијом кроз покушај покрета оствари што већи ниво силе, односно, када се изводи максимално напрезање при чему се дужина мишића на мења (Кукољ, 1996; Благојевић, 2003).

На основним академским студијама Криминалистичко-полицијског универзитета, када је СФО у питању, настава је тако организована да студенти након уписа на прву годину студија, паузирају осам месеци и тек у другом семестру имају организовану наставу СФО, где током тих осам месеци без организоване наставе СФО, у односу на пријемни испит, долази до опадања нивоа телесног статуса и одређених параметара мишићне силе и снаге (Mitrović et al., 2016).

Увидом у резултате дескриптивне статистике на иницијалном и финалном мерењу (Табела 1) може се констатовати да су испитаници на финалном мерењу постигли бољи просечни резултат (Mean).

Резултати мерења максималне изометријске силе мишића опружача леђа (Графикон 1) добијени у овом истраживању на узорку студената (N=80) показали су да је након реализоване наставе из предмета Специјално физичко образовање, на крају прве године основних академских студија на КПУ, дошло до статистички значајне промене ($t=-14.283$; $p<0.000$) у постигнутом резултату на финалном (Mean±SD = 190.5±21.0 DaN) у односу на иницијално мерење (Mean±SD = 158.8 ±21.44 DaN). Апсолутна разлика износи 31.7 DaN, док је релативна вредност виша за 19.9%.

Графикон 1 Разлика у средњим вредностима максималне изометријске силе мишића опружача леђа на узорку студената КПУ, иницијално и финално мерење (N=80)

У истраживању Благојевића (2003) реализованом на популацији прве три године студената Полицијске академије које је спроведено на крају зимског семестра (генерација 1995/1996) утврђено је да просечне вредности варијабле F_{\max} LEĐA износе: 169.31 ± 21.65 DaN за прву годину; 169.61 ± 23.07 DaN за другу годину и 176.01 ± 22.67 DaN за трећу годину студија. У поређењу са подацима из предметног истраживања на финалном мерењу може се утврдити да су просечне вредности посматране популације студената ($N=80$), у односу на генерацију 1995/1996 на нивоу популационог просека прве године веће за 21.19 DaN, односно за 11,12%.

Резултати истраживања Коропановског и Јанковића (2007) спроведеног са студентима прве године Криминалистичко-полицијске академије показали су да је просечна вредност варијабле F_{\max} LEĐA 170.84 ± 22.36 DaN, што је за 19.66 DaN, односно, 10.32% нижа вредност од постигнутог резултата на финалном мерењу студената КПУ у предметном истраживању.

Истраживање Допсаја и сарадника (2010) на узорку од 1579 испитаника узраста од 18 до 24 године (1223 студената и 356 студенткиња), од којих је највећи број био са прве године Криминалистичко-полицијске академије, док је мали број испитаника био са Спортске академије из Београда и Факултета спорта и физичког васпитања, Универзитета у Београду, показало је да су за варијаблу F_{\max} LEĐA код студената КПУ, измерене просечне вредности $\text{Mean} \pm \text{SD} = 165.2 \pm 25.26$ DaN. У поређењу са резултатима предметног истраживања, може се констатовати да су на финалном мерењу, као резултат утицаја наставе СФО забележене више вредности F_{\max} LEĐA за 25.3 DaN, или 15.3%.

Постигнути резултати студената Криминалистичко-полицијског универзитета у предметном истраживању на финалном у односу на иницијално мерење вероватно су последица већег броја студената који се активно баве спортом, али и оних који су укључени у разне спортске активности, поготово ако се има у виду да те активности имају позитиван утицај на подизање нивоа физичких способности (Australian Federal Police, 2004). На Криминалистичко-полицијском универзитету постоје организоване спортске секције, па је вероватно већи број студената предметног истраживања био укључен у њих (<http://www.kpa.edu.rs/cms/studenti/sekcije/>).

Такође, претпоставља се да један од разлога може бити и велика упорност и мотивисаност студената да положи колоквијум из СФО, односно БМС, где је један од тестова који се оцењује тест „Мртво вучење“, којим се процењује максимална изометријска сила мишића опружача леђа (Допсај, Милошевић, Благојевић и Вучковић, 2002).

ЗАКЉУЧАК

Ефекат наставе Специјалног физичког образовања утврђен је праћењем промена максималне изометријске силе мишића опружача леђа на узорку који је чинило 80 студената прве године основних академских студија Криминалистичко-полицијског универзитета у Београду, старости од 19 до 21 године. Значај овог истраживања састоји се у томе да се праћењем

промена максималне изометријске силе мишића опружача леђа студената Криминалистичко-полицијског универзитета, као будућих руководилаца у полицији, вреднује ефикасност наставе Специјалног физичког образовања и на основу добијених резултата предложи мере у циљу побољшања и унапређења квалитета кадра који Криминалистичко-полицијски универзитет образује за потребе Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

Резултати добијени у овом истраживању показали су да је под утицајем наставе Специјалног физичког образовања дошло до статистички значајне промене апсолутне вредности максималне изометријске силе мишића опружача леђа на узорку студената.

Такође, на основу приказаних резултата предметног истраживања и поређења са резултатима референтних истраживања може се закључити да је актуелни фонд часова предмета Специјално физичко образовање на првој години основних академских студија, који се реализује на Криминалистичко-полицијском универзитету недовољан, иако утиче на побољшање максималне изометријске силе мишића опружача леђа.

Могућност генерализације резултата овог истраживања је ипак ограничена с обзиром на величину узорка и начин прикупљања података. Неопходно је предузети нова и слична истраживања чиме би се предметни резултати потврдили као релевантни.

ЛИТЕРАТУРА

- Амановић, Ђ., Јовановић, С. и Мудрић, Р. (1999). Утицај програма Специјалног физичког образовања на базичне моторичке способности полицајаца приправника. *Безбедност*, 41(6), 778-793.
- Арлов, Д. (2007). Карактеристике и способности кандидата у функцији пријема на студије. У: *Зборник радова са интердисциплинарне научне конференције са међународним учешћем*. Антрополошки статус и физичка активност деце, омладине и одраслих (283-290). Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Новом Саду.
- Australian Federal Police. (2004). Minimum Standards of Physical Fitness Physical Competency Assessment. Преузето 23.11.2004. <http://www.afp.gov.au/afp/page/>
- Благојевић, М. (2003). *Утицај наставе специјално физичког образовања на промене морфолошких и моторичких карактеристика студената Полицијске академије*. Београд: Енергограф.
- Благојевић, М., Вучковић, Г. и Допсај, М. (2012). *Специјално физичко образовање I - основни ниво*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Благојевић, М., Допсај, М. и Вучковић, Г. (2006). *Специјално физичко образовање II*. Београд: Полицијска академија.
- Божих, С. (1995). Структура морфолошких и моторичких димензија код студената Више школе унутрашњих послова. У: *Зборник радова првог саветовања*

из Специјалног физичког образовања (159-166). Београд: Полицијска академија.

Vučković, G., & Dopsaj, M. (2007^a). Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of academy of criminalistics and police studies. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1), 23-36.

Вучковић, Г. и Допсај, М. (2007^b). Предикција ефикасности ситуационе употребе службеног оружја код студената Криминалистичко-полицијске академије моделовањем моторичких способности методом парцијализације. *Наука-Безбедност-Полиција*, 12(1), 139-159.

Vučković, G., Jovanović, A. i Dopsaj, M. (2001). Povezanost između takmičarske efikasnosti gađanja pištoljem na 20 metara i mehaničkih karakteristika sile različitih mišićnih grupa. U: *Godišnjak Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu*, 10, 194-201. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду.

Допсај, М., Благојевић, М., Маринковић, Б., Миљуш, Д., Вучковић, Г., Коропановски, Н., Ивановић, Ј., Атанасов, Д. и Јанковић, Р. (2010). *Моделне карактеристике основних антропометријских показатеља и базично-моторичких способности (БМС) здравих и утренираних младих особа оба пола - популациони показатељи Р. Србије*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

Dopsaj, M., Vuckovic, G. & Blagojevic, M. (2007). Normative selection criterion for estimation of basic motoric status (BMS) of the candidates for the academy of criminalistic and police studies in Belgrade. *Security*, 49, Vol. 4, pp. 166-183.

Dopsaj, M., Koropanovski, N., Vučković, G., Blagojević, M., Marinković, B. & Miljuš, D. (2007). Maximal isometric hand grip force in well-trained university students in Serbia: Descriptive, functional and sexual dimorphic model. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(4), 138-147.

Допсај, М., Милошевић, М., Благојевић, М. и Вучковић, Г. (2002). Евалуација ваљаности тестова за процену контрактилног потенцијала мишића руку код полицајаца. *Безбедност*, 44(3), 434-444.

Hair Jr, J., Anderson, R., Tatham, R., & Black, W. (1995). Multiple Discriminant Analysis. In: *Multivariate Data Analysis with Readings* (pp. 178-237). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall International Inc.

Јанковић, Р. (2009). *Промене основних морфолошких карактеристика и моторичких способности студената Криминалистичко-полицијске академије под утицајем новог наставног плана и програма предмета - Специјално физичко образовање*. Необјављена магистарска теза. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду.

Janković, R. (2015). *Validacija poligona kao testa za procenu specifične spretnosti kod policajaca*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.

- Janković, R. & Koropanovski, N. (2017). Trend of changes of the students results in the Academy of criminalistic and police studies entrance exam. *NBP – Journal of Criminalistics and Law* 23(1), 93-110.
- Jukić, I., Milanović, D., Marković, G., Milanović, L., Šimek, S. & Gregov, C. (2007). Scientific and practical approach to physical conditioning of athletes. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(4), 116-121.
- Кукољ, М. (1996). *Општа антропомоторика*. Београд: Финеграф.
- Lord, V. (1998). Swedish police selection and training: issues from a comparative perspective, *Policing. An International Journal of Police Strategies & Management*, 21 (2), 280-292.
- Милошевић, М. (1985). *Одређивање структуре моторичких својстава милиционера*. Земун: ВШУП.
- Милошевић, М., Зулић, М. и Божић, С. (2001). *Специјално физичко образовање*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Милошевић, М., Стојичић, Р., Благојевић, М., Арлов, Д., Јовановић, С., Допсај, М., Ђирковић, З. (1994). Одређивање криве ефеката едукације код милиционара приправника. У: *Зборник радова првог саветовања из Специјалног физичког образовања*, (43-48). Београд: Полицијска академија у Београду.
- Mitrović, B. J., Janković, R., Dopsaj, M., Vučković, G., Milojević, S., Pantelić, S. & Nurkić, M. (2016). How an eight-month period without Specialized physical education classes affects the morphological characteristics and motor abilities of students of the Academy of Criminalistic and Police Studies. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 14 (2), 167-178. Niš: University of Niš.
- Mihaljčić, Ž. D. (2016). Značaj određenih motoričkih sposobnosti i morfoloških karakteristika policajaca u situacijama odbrane od nenaoružanog napadača. *Nauka, bezbednost, policija*, 21(2), 95-110.
- Пријава за секцију. Преузето са: <http://www.kpa.edu.rs/cms/studenti/sekcije/> (27. 4. 2016).
- Ristanović, D. & Dačić, M. (1999). *Osnovi metodologije naučnoistraživačkog rada u medicini.*, *Knjiga 7*, Beograd: Velarta /Biblioteka „Udžbenici”.
- Strating, M., Bakker, R., Dijkstra, G., Lemmink, K. & Groothoff, J. W. (2010). A job-related fitness test for the Dutch police. *Occupational Medicine*, 60, 255-260.

Рад примљен: 02. 10. 2019.

Рад прихваћен: 22. 11. 2019.

УТИЦАЈ ПРОГРАМА НАСТАВНОГ ПРЕДМЕТА СПОРТСКЕ ВЈЕШТИНЕ У БЕЗБЈЕДНОСТИ НА БАЗИЧНИ МОТОРИЧКИ СТАТУС СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА

Оригинални научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902065P	COBISS.RS-ID 8630040	УДК 355.233.22-057.36:796.9
--------------------------------	----------------------	-----------------------------

Дарко Паспаљ¹

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Милан Гужвица

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Лазар Вулин

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: Истраживање је спроведено с циљем да се примјеном експерименталне методе утврди да ли програм физичког вјежбања на настави из наставног предмета Спортске вјештине у безбједности, у редовним условима рада, може резултирати значајним промјенама у моторичким способностима студената Факултета безбједносних наука из Бања Луке. Истраживање је спроведено у току школске 2018/2019. године, кроз фонд од 60 наставних часова, на узорку од 31. студента прве године Факултета безбједносних наука, мушког пола, старосне доби између 19 и 20 година, са иницијалним мјерењем на почетку и финалним мјерењем на крају првог семестра. Узорак варијабли је чинило седам тестова моторичких способности који се користе приликом провођења процеса селекције кандидата за упис на школовање на Факултету безбједносних наука. Примјеном Студентовог т теста за зависне узорке, утврђено је да су под утицајем програмираног вјежбања добијене статистички значајне разлике у статусу моторичких способности студената између иницијалног и финалног мјерења, код варијабли: број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), окретност са палицом (МОКП), колут напријед – колут назад – трчање (МКНТ) и тапинг руком (МТАП), чиме је основна хипотеза дјеломично потврђена. Резултати овог истраживања могли би да буду корисна информација за даљу едукацију, односно за планирање и програмирање наставних садржаја из наставног предмета Специјално физичко образовање.

Кључне ријечи: студенти, спортске вјештине, редовна настава, моторичке способности.

¹ Аутор за кореспонденцију: др Дарко Паспаљ, доцент на Факултету безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци. Е-mail: darko.paspalj@fbn.unibl.org

УВОД

Предмет Спортске вјештине у безбједности је конституисан на Факултету безбједносних наука у Бањој Луци, с основним циљем развоја и усавршавања природних облика кретања за које је кроз искуство и праксу примијећено да нису у ранијем периоду развоја дјече, сада студената, усвојена до нивоа који би им омогућио брже и ефикасније усвајање сложенијих форми кретања. Кроз усавршавање природних облика кретања, на основу научних сазнања, реално је претпоставити да ће креирани програм из предмета Спортске вјештине у безбједности, утицати и на развој моторичких способности и морфолошких карактеристика, које су значајне за даљу едукацију, односно, за усвајање садржаја из предмета Специјално физичко образовање. Ова претпоставка је заснована на бројним научним истраживањима, која тврде да оптимални ниво моторичких способности и морфолошких карактеристика доприносе, не само бржем учењу и усвајању сложених моторичких програма из Специјалног физичког образовања, већ и могућности њихове практичне примјене у реалној животној ситуацији: (Милошевић, 1985; Божић, Милошевић и Зулић, 1990; Милошевић и сарадници, 1994; Благојевић и сарадници, 1994.; Мудрић, Јовановић, Милошевић и Ђирковић, 1994; Стојичић, 1994; Благојевић, 1996; 1997; Допсај, Милошевић, Арлов, Благојевић и Стефановић, 1996; Милошевић, Мудрић и Амановић, 2002; Допсај, Милошевић, Благојевић и Мудрић, 2002; Амановић, Мудрић и Јовановић, 2002, Суботички, 2003; Амановић, Милошевић и Мудрић, 2004; Гужвица, 2005; 2006; 2007; 2008; Паспаљ, 2008; 2009; 2010; 2012; 2013; Јанковић, Вучковић и Благојевић, 2014).

Дакле, Спортске вјештине у безбједности се као наставна дисциплина у плану и програму Факултета безбједносних наука изучавају као изборни наставни предмет који има за циљ да развија морфолошке карактеристике, моторичке и функционалне способности као и друга знања која су неопходна за успјешно обављање безбједносних послова. Предмет се изучава на првој години студија кроз 15 седмица у фонду од 60 часова, са седмичним фондом од 4 часа. Циљ предмета је да се осмишљеним наставним процесом омогући студентима Факултета безбједносних наука, стицање и развој моторичких способности значајних за успјешно учење, савладавање и обављање активности карактеристичних за будуће раднике безбједносних послова. Поред овога, циљ је да се на основу савремених научних, теоријских и практичних сазнања студенти упознају са начинима рјешавања једноставних и сложених ситуација и препрека у очекујућим просторним и временским условима, као и унапређењу њиховог здравља.

Очекивани исход предмета је да се у потпуности усвоје биотичка кретања, развију моторичке и функционалне способности, унаприједи морфолошке карактеристике које ће позитивно утицати на лакше савладавање специфичних знања и вјештина карактеристичних за обављање сложених моторичких проблема, са којима се будући радник безбједносних послова у свом професионалном раду може срести. Студенти кроз наставне садржаје реализују физичке активности усмјерене на развој: издржљивости, силе-снаге, брзине, координације, флексибилности, агилности, реактивности и равнотеже, док се посебна пажња посвећује развоју знања ради савладавања хоризонталних и вертикалних препрека у лабораторијским и

реалним условима као и савладавању дубоких и мирних водених површина, пливањем и рођењем те спасавању утопљеника у плиткој и дубокој води.

Од предвиђених 60 наставних часова, 15 часова се реализује на Градском олимпијском базену кроз усавршавање одређених знања за савладавање дубоких и мирних површина пливањем и рођењем, 15 часова се реализује у сали за борилачке спортове Факултета физичког васпитања и спорта са циљем унапређења основних елемената гимнастике и акробатике (са задатком развоја окретности и осјећаја у простору), док се 30 наставних часова реализује у атлетском хангару Факултета физичког васпитања и спорта Универзитета у Бањој Луци, са циљем унапређења статуса моторичких способности, доминантно: координације, силе и снаге, брзине, издржљивости, флексибилности, агилности, реактивности и равнотеже.

Програм је, дакле, обухватао оне кинезиолошке активности које су заступљене у редовном програму. То су природни облици кретања са одређеним задацима и различитим облицима кретања, те комплекс вјежби обликовања појединачно и у паровима. Тренажни процес на развоју базичних моторичких способности се реализовао кроз рад са властитом тежином и рад са реквизитима и на справама, при чему је примјењиван кружни метод рада и рад по станицама, као и рад на савладавању полигона са препрекама. Савладавање препрека је вршено природним облицима кретања, што значи да су одређени број препрека студенти морали савладати у затвореном простору без станке у што краћем временском периоду. Код реализације поменутих садржаја примјењивани су најприје једноставни, а потом и сложени методичко-организациски облици рада. У програм нису ушла тестирања и мјерења те су она вршена прије и после примјене програма.

Предмети и циљ истраживања

Предмет истраживања су моторичке способности студената прве године Факултета безбједносних наука. Основни циљ овог истраживања је да се утврде разлике у базичном моторичком простору између студената прве године Факултета безбједносних наука на почетку и на крају првог семестра студија школске 2018/2019. године, тј. да се утврди да ли активности на часовима наставе предмета Спортске вјештине у безбједности утичу на базични моторички статус студената Факултета безбједносних наука. На овакав начин мјерењем иницијалног и финалног стања статуса моторичких способности, створени су услови за праћење, контролу, упоређивање са резултатима оствареним у ранијим мјерењима, усавршавање постојеће батерије тестова код провођења процеса селекције за пријем на школовање, као и усавршавања постојећег наставног плана и програма наставног предмета Спортске вјештине у безбједности. Истраживање има једну генералну хипотезу са основном претпоставком по којој ће у систему базичног моторичког статуса испитаника, након примјењеног вјежбања, доћи до њиховог побољшања.

Наиме, претпоставка је да ће проведени програм и програмски садржаји наставног предмета Спортске вјештине у безбједности у значајној мјери позитивно утицати на трансформацију моторичких способности

студената и да ће се добити статистички сигнификантна разлика између иницијалног и финалног мјерења.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је експерименталног карактера у којем је вршено иницијално и финално мјерење моторичких способности. Иницијално мјерење је вршено на почетку првог семестра школске 2018/2019. године, а финално на крају првог семестра. Истраживање је спроведено у атлетској дворани Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци и на атлетском стадиону ФК Борац из Бања Луке. Тестирање су спровели наставници Специјалног физичког образовања, Факултета безбједносних наука.

Узорак испитаника

Узорак испитаника чинили су студенти прве године (31 студент) Факултета безбједносних наука, мушког пола, старосне доби између 19 и 20 година, клинички здрави, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација, који се налазе при крају морфолошког и моторичког развоја. Потребно је напоменути да су сви испитаници претходно успјешно прошли љекарски преглед и психолошке тестове за студирање на Факултету безбједносних наука.

Узорак варијабли

Узорак варијабли чини батерија од седам тестова моторичких способности који се користе приликом провођења процеса селекције кандидата за упис на школовање на Факултету безбједносних наука: скок удаљ из мјеста (МСДМ), број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), број урађених подизања трупа за 30 секунди (МПТР), окретност са палицом (МОКП), колут напријед - колут назад - трчање (МКНТ), тапинг руком (МТАР) и Куперов тест трчања 12 минута (МКУП). Прва варијабла служи за процјену експлозивне снаге опружача ногу, друга и трећа за процјену репетитивне снаге горњих екстремитета и трупа, четврта за процјену координације тијела, пета за процјену окретности и агилности, шеста за процјену фреквенције покрета руком, док седма служи за процјену аеробног енергетског потенцијала испитаника. Детаљан опис, начин извођења, услови мјерења и нормативи процјене моторичких способности дати су у Правилнику о провођењу процеса селекције кандидата за упис на школовање на Факултет безбједносних наука.

МЕТОДЕ ОБРАДЕ ПОДАТАКА

Подаци добијени истраживањем обрађени су дескриптивним и компаративним статистичким процедурама. Њихово математичко процесирање реализовано је уз употребу програма SPSS – верзија 20.00. Примјеном методе примарне обраде података добијене су информације о

дистрибутивности варијабли у оквиру испитиваног простора, при чему је одређена аритметичка средина, као мјера просјека вриједности резултата и стандардна девијација као мјера показатеља одступања резултата од средње вриједности резултата. У циљу тестирања правилности дистрибуције података коришћен је Колмогоров-Смирнов тест, док је за тестирање разлике просјечних вриједности по промјењивима на иницијалном и финалном мјерењу коришћен Студентов-т тест за зависне узорке. Поред бројчаних показатеља, извршена је и квалитативна процјена остварених резултата на иницијалном и финалном мјерењу.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Табела 1 Резултати иницијалној и финалној мјерења моторичких способности

Варијабле	Резултати иницијалног мјерења				Резултати финалног мјерења			
	Број испитаника	Средња вриједност резултата	Одступање од средње вриједности	Значајност К-С теста	Број испитаника	Средња вриједност резултата	Одступање од средње вриједности	Значајност К-С теста
МСДМ	31	245.96	13.84	.625	31	249.00	16.31	.605
МСКЛ	31	13.48	2.29	.159	31	15.38	1.81	.094
МПТР	31	31.90	3.36	.517	31	33.03	2.76	.490
МОКП	31	5.84	.94	.968	31	4.99	.62	.890
МКНТ	31	5.94	.57	.600	31	5.44	.36	.509
МТАР	31	52.12	3.87	.748	31	54.32	4.57	.575
МКУП	31	2854.19	284.61	.646	31	2749.35	274.41	.743
БРОЈ ИСПИТАНИКА	31				31			

У Табели 1 приказани су основни централни и дисперзиони резултати иницијалног и финалног мјерења базичних моторичких способности. Прегледом табеле уочава се да мјере варијабилности указују на малу растуреност индивидуалних резултата испитаника од њихових просјечних вриједности, на основу чега можемо прихватити хипотезу да је расподјела код свих варијабли нормална, што указује на чињеницу да се ради о изразито хомогеном скупу. Прегледом средњих вриједности остварених резултата на иницијалном и финалном мјерењу, може се уочити да је на финалном мјерењу у свим праћеним варијаблама, изузев код варијабле Куперов тест трчања 12 минута, дошло до одређеног побољшања резултата у односу на резултате остварене на иницијалном мјерењу.

У Табели 2 приказани су нумерички подаци оцјена остварених на провјери моторичких способности између иницијалног и финалног мјерења.

Табела 2 Оцјене резултата иницијалног и финалног мјерења моторичких способности

Оцјене	Оцјене резултата иницијалног мјерења							Оцјене резултата финалног мјерења						
	0	1	2	3	4	5	СО	0	1	2	3	4	5	СО
МСДМ	0	3	10	4	5	9	3.22	0	4	5	7	4	11	3.41
МСКЛ	0	1	4	6	7	13	3.87	0	1	0	0	5	25	4.70
МПТР	0	0	1	4	7	19	4.41	0	0	0	2	7	22	4.64
МОКП	0	1	6	10	11	3	3.29	0	0	0	4	15	12	4.25
МКНТ	0	0	5	11	14	1	3.35	0	0	0	5	17	9	4.12
МТАР	0	0	5	13	6	7	3.48	0	1	0	11	6	13	3.96
МКУП	3	4	9	7	5	3	2.51	6	6	10	5	3	1	1.87
БРОЈ ОЦЈЕНА	3	9	40	55	55	55	3.44	6	12	15	34	57	93	3.85

Легенда: МСДМ - скок удаљ из мјеста, МСКЛ - број склекова за 10 секунди, МПТР - број подизања трупа за 30 секунди, МОКП - окретност са палицом, МКНТ - колут напријед - колут назад - трчање, МТАР - тапинг руком, МКУП - Купер тест трчања 12 минута, СО - средња оцјена.

Из табеле је видљиво да код прве варијабле скок удаљ из мјеста (МСДМ) ниједан од испитаника код иницијалног и финалног мјерења није оцијењени са 0 бодова. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 3,22 а код финалног 3,41.

Код варијабле број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), такође нико од испитаника код иницијалног и финалног мјерења није оцијењен са 0 бодова. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 3,87 а код финалног 4,70.

Код варијабле број урађених подизања трупа за 30 секунди (МПТР), сви испитаници су добили позитивне оцјене. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 4,41, а код финалног 4,64.

Код варијабле окретност са палицом (МОКП), ниједан испитаник на иницијалном и финалном мјерењу није оцијењен са 0 бодова. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 3,29, а код финалног 4,25.

Код варијабле колут напријед - колут назад - трчање (МКНТ), ниједан испитаник није оцијењен са оцјенама 0 и 1. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 3,35, а код финалног 4,12.

Код варијабле тапинг руком (МТАР), ниједан испитаник на иницијалном и финалном мјерењу није оцијењен са 0 бодова. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 3,48, а код финалног 3,96.

Овакав резултат је и очекујући, уколико се узму у обзир резултати многобројних досадашњих истраживања која су се бавила сличном проблематиком. Тако су се и у овом случају, под утицајем одговарајућих кинезиолошких оператора предвиђених планом и програмом из предмета Спортске вјештине у безбједности десиле позитивне трансформације. Добијени подаци указују да је одређени број испитаника, под утицајем програма, постигао значајан напредак у квалитету моторичких способности. Наиме, примијећено је да су испитаници који су имали лошије резултате на иницијалном мјерењу, више напредовали од испитаника који су и на иницијалном мјерењу показали завидне резултате. Вјерује се да су испитаници који су имали лошије резултате на иницијалном мјерењу, највише допринијели статистички значајним разликама између иницијалног и финалног мјерења.

Код варијабле Куперов тест трчања 12 минута (МКУП) на финалном мјерењу су добијене ниже вриједности резултата од оних које су испитаници показали на иницијалном мјерењу. Средња вриједност оцјена код иницијалног мјерења је 2,51 а код финалног 1,87. Евидентиран је већи број испитаника који су на овом тесту показали лош резултат. Наиме, на иницијалном мјерењу 3 испитаника су оцијењена са 0 бодова, а на финалном 6 испитаника. Ову појаву је могуће објаснити малим бројем часова који су се односили на развој функционалних способности студента. Кинезиолошки оператери који су доминантно били заступљени програмом нису битно утицали на развој функционалних способности, тако да је, у најбољем случају, била и очекивана њихова стагнација.

Дакле, упоређујући средње вриједности оцјена цијелог система примијењених варијабли, видљиво је да је код финалног мјерења, као последицаведеног програма, изузев функционалних способности, дошло до повећања средње вриједности оцјене остварених резултата у односу на иницијално мјерење.

У даљој процедури у Табели 3 приказани су резултати Студентовог т теста за упарене узорке за посматране варијабле моторичких способности након иницијалног и финалног мјерења.

Табела 3 Резултати Студентовог т теста за упарене узорке моторичких способности

Варијабле моторичких способности		Упарене разлике резултата					Статистика т теста	Број степени слободe	Значајност (двосмјерна)
		Средња вриједност резултата	Одступање од средње вриједности	Стандардна грешка средње вриједности Доња граница	95% интервал повјерења				
					Доња граница	Горња граница			
Пар 1	МСДМ1 - МСДМ2	-3.03226	8.43202	1.51444	-6.12515	.06063	-2.002	30	.054
Пар 2	МСКП1 - МСКП2	-1.90323	2.07131	.37202	-2.66299	-1.14346	-5.116	30	.000
Пар 3	МПТР1 - МПТР2	-1.12903	3.25312	.58428	-2.32229	.06422	-1.932	30	.063
Пар 4	МОКП1 - МОКП2	.84935	.76309	.13705	.56945	1.12926	6.197	30	.000
Пар 5	МКНТ1 - МКНТ2	.50161	.47523	.08535	.32730	.67593	5.877	30	.000

Варијабле моторичких способности		Упарене разлике резултата					Статистика т теста	Број степени слободе	Значајност (двосмјерна)
		Средња вриједност резултата	Одступање од средње вриједности	Стандардна грешка средње вриједности Доња граница	95% интервал повјерења				
					Доња граница	Горња граница			
Пар 6	МТАР1 - МТАР2	-2.19355	3.60943	.64827	-3.51750	-.86960	-3.384	30	.002
Пар 7	МКУП1 - МКУП2	104.83871	159.16178	28.58630	46.45770	163.21972	3.667	30	.001

Легенда: МСДМ1 – MSDM2- скок удаљ из мјеста на иницијалном и финалном мјерењу, МСКЛ1 - МСКЛ2 - број склекова за 10 секунди на иницијалном и финалном мјерењу, МПТР1 - МПТР2 - број подизања трупа за 30 секунди на иницијалном и финалном мјерењу, МОКП1 – МОКП2 - окретност са палицом на иницијалном и финалном мјерењу, МКНТ1 – МКНТ2 - колут напријед - колут назад – трчање на иницијалном и финалном мјерењу, МТАП1 – МТАП2 - тапинг руком на иницијалном и финалном мјерењу, МКУП1 – МКУП2 - Купер тест трчања 12 минута на иницијалном и финалном мјерењу.

На основу резултата добијених упоређивањем разлика средњих вриједности остварених резултата код провјере моторичких способности на иницијалном и финалном тестирању, утврђено је да су статистички значајне разлике између иницијалног и финалног мјерења остварене код варијабли: број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), окретност са палицом (МОКП), колут напријед - колут назад - трчање (МКНТ) и тапинг руком (МТАП), што је видљиво и код пораста оцјене остварених резултата, којом приликом је код наведених варијабли дошло до пораста вриједности за једну оцјену. Код осталих варијабли за процјену моторичких способности, код којих нису утврђене статистички значајне разлике остварених резултата, такође је дошло до квантитативних или квалитативних промјена у корист резултата остварених на финалном мјерењу, изузев резултата остварених код варијабле Куперов тест трчања за 12 минута (МКУП), код које су испитаници остварили лошији резултат на финалном мјерењу за једну оцјену.

Анализом остварених резултата видимо да су се квантитативне промјене кретале у склопу моторичких способности снаге, координације, агилности и фреквенције покрета за шта је у највећој мјери задужен механизам за структурирање кретања, што је могуће објаснити већим удјелом наставних садржаја, чија се структура кретања и ефикасност извођења заснива баш на овим моторичким способностима.

Прегледом досадашњих истраживања (Копаш, 1994; Родић, 1994; Благојевић, 1997; Мудрић, Божић, Суботички и Балтић, 1998; Амановић, Јовановић и Мудрић, 1999; Арлов (1999; Благојевић, 2002; Јанковић и сарадници, 2008), која су се бавила трансформацијом моторичких карактеристика на сличној популацији испитаника истраживан је утицај моторичких третмана програма Специјалног физичког образовања на промјене моторичких способности и динамику њиховог трансформисања.

ЗАКЉУЧАК

Циљ овог рада је да се код студената прве године Факултета безбједносних наука утврде промјене базичног моторичког статуса, под утицајем систематског вјежбања у склопу реализације наставних садржаја на наставном предмету Спортске вјештине у безбједности, кроз фонд од 60 наставних часова, у току првог семестра школске 2018/2019. године. За истраживање развоја моторичких способности у процесу редовне наставе, примијењено је седам тестова моторичких способности, који се користе приликом провођења процеса селекције кандидата за упис на школовање на Факултету безбједносних наука.

Као главни метод у овом раду примијењен је експериментални истраживачки метод лонгитудиналног истраживања са једном групом и иницијалним и финалним мјерењем. За потребе овог рада, промјене датих својстава су испитиване на узорку од 31. испитаника мушког пола, старосне доби између 19 и 20 година, са претпоставком да ће програмски садржаји наставног предмета Спортске вјештине у безбједности у значајној мјери позитивно утицати на статус моторичких способности студената Факултета безбједносних наука, што се истраживањем и потврдило.

Анализом добијених резултата утврђено је да је побољшање моторичких способности остварено код варијабли: број урађених склекова за 10 секунди (МСКЛ), окретност са палицом (МОКП), колут напријед - колут назад - трчање (МКНТ) и тапинг руком (МТАП). Код осталих варијабли за процјену моторичких способности, код којих нису утврђене статистички значајне разлике остварених резултата, такође је дошло до квантитативних или квалитативних промјена у корист резултата остварених на финалном мјерењу, изузев резултата остварених код варијабле Куперов тест трчања за 12 минута (МКУП), код које су испитаници остварили лошији резултат на финалном мјерењу. С обзиром на то да се настава реализовала у току зимског семестра у затвореном простору, због чега се нису у довољној мјери могли упражњавати садржаји за развој функционалних способности, није се могло значајније ни утицати на развој ове способности.

На крају рада се може констатовати да је захваљујући систематском раду кроз реализацију наставе на часовима Спортских вјештина у безбједности, дошло до значајног побољшања статуса базичних моторичких способности студената прве године Факултета безбједносних наука у Бањој Луци.

Имајући у виду чињеницу да је основна улога наставног предмета Спортске вјештине у безбједности да студенте Факултета безбједносних наука припреми за усвајање и реализацију наставних садржаја из наставног предмета Специјално физичко образовање у наставку даљег школовања, као и чињеницу да је у већем броју раније објављених истраживања, утврђено да ефикасност усвајања садржаја наставног предмета Специјално физичко образовање, у значајној мјери зависи од моторичких способности студената, резултати овог истраживања могли би да буду корисна информација у даљој едукацији студената код планирања и програмирања наставних садржаја из наставног предмета Специјално физичко образовање.

ЛИТЕРАТУРА

- Амановић, Ђ., Јовановић, С., Мудрић, Р. (1999). Утицај програма Специјалног физичког образовања на базичне моторичке способности полицајаца приправника. *Безбједност* 41(6), 778-793.
- Амановић, Ђ., Мудрић, Р., Јовановић, С. (2002). Развој различитих видова силе под утицајем програма Специјалног физичког образовања код студената Више школе унутрашњих послова. У: *Зборник радова наставника ВШУП 6* (53-70). Земун: ВШУП.
- Амановић, Ђ., Милошевић, М., Мудрић, Р. (2004). Методе и средства за процјену, праћење и развој мишићне силе у Специјалном физичком образовању. Београд: Инпрес.
- Арлов, Д. (1999). Ефекти третмана Специјалног физичког образовања на базично – моторичке и специфично моторичке способности студената. Необјављена докторска дисертација. Нови Сад: Факултет физичког васпитања Универзитета у Новом Саду.
- Благојевић, М., Ђирковић, З., Милошевић, М., Стојчић, Р., Јовановић, С., Арлов, Д., и Допсај, М. (1994). Утицај неких адаптационих карактеристика приправника милиционара на ефекте учења моторичких алгоритама и програма у Специјалном физичком образовању. У: *Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања Полицијске академије у Београду* (49-56). Београд: Полицијска академија.
- Благојевић, М. (1996). Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења џудо техника. Београд: Полицијска академија.
- Благојевић, М. (1997). Утицај одређених моторичких третмана Специјалног физичког образовања на промјену морфолошких и моторичких карактеристика студената Полицијске академије. Необјављена докторска дисертација. Београд: Факултет физичке културе.
- Благојевић, М. (2002). Утицај наставе Специјалног физичког образовања на промјене морфолошких и моторичких карактеристика студената Полицијске академије. Београд: Министарство за НИТ Републике Србије.
- Божих, С., Милошевић, М., Зулић, М. (1990). Утицај неких антрополошких карактеристика радника на структурирање моторичких алгоритама у Специјалном физичком образовању. *Специјално физичко образовање*, 2, 128 -135.
- Гужвица, М. (2005). Повезаност неких координационих способности са нивоом усвојености техника из програма специјалног физичког образовања. *Безбједност, полиција, грађани*, 2, 353-361.
- Гужвица, М. (2006). Валоризација новог модела ситуационо – моторичке обуке студената Високе школе унутрашњих послова. Необјављена докторска

дисертација. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду.

- Гужвица, М. (2007). Предикција утицаја латентних моторичких способности и морфолошких карактеристика на успјешност извођења техника из програма специјалног физичког образовања. *Безбједност, полиција, грађани*, 1, 879-890.
- Гужвица, М. (2008). Латенте моторичке структуре значајне за извођење удараца челом песнице *Безбједност, полиција, грађани*, 1, 21-30.
- Dopsaj, M., Milošević, M., Arlov, D., Blagojević, M., Stefanović, Đ. (1996). The structure of changes in mehanic contractile characteristic of leg extensor muscles caused by combined strenght training during one-year motor learning program in Special physical education. In: *Proceeding of International Congress on Sport Psychology* (pp.313-318). Komotini, Greece.
- Dopsaj, M., Milošević, M., Blagojević, M., & Mudrić, R. (2002). A new approach to discriminating athletes according to their specific fitness status when considering isometric force characteristics. In: *Hakkinen K., Tihanyi J. (ed.) 3rd International conference on strength training, - Abstract book.* (pp. 77-78). Budapest: Semmelweis University Faculty of Physical Education and Sport Sciences.
- Јанковић, Р., Коропановски, Н., Вучковић, Г., Димитријевић, Р., Атанасов, Д., Миљуш, Д., Маринковић, Б., Ивановић, Ј., Благојевић, М. и Допсај, М. (2008). Тренд промене основних антропометријских карактеристика студената Криминалистичко-полицијске академије у току студија. *Наука, безбедност, полиција* 13 (2), 137-152.
- Јанковић, Р., Вучковић, Г., Благојевић, М. (2014). Утврђивање норматива за процену специфичне спретности полицајаца за студенте Криминалистичко-полицијске академије. *Безбедност*, 56 (2), 65-76.
- Копаш, Ј. (1994). Утицај часова специјалног физичког образовања на базични моторички статус полазника курса за милиционаре приправнике на Клиси. У: *Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања Полицијске академије у Београду* (147 -153). Београд: Полицијска академија.
- Милошевић, М. (1985). Одређивање структуре моторичких својстава милиционара. *Земун: Виша школа унутрашњих послова.*
- Милошевић, М., Јовановић, С., Стојичић, Р., Арлов, Д., Благојевић, М., Допсај, М. (1994). Модел едукације у специјалном физичком образовању. У: *Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања Полицијске академије у Београду* (стр.9-22). Београд: Полицијска академија.
- Милошевић, М., Мудрић, Р., Амановић, Ђ. (2003): Методе и средства за развој мишићне силе у спорту. У: *Зборник радова са 3. научно стручног симпозијума. Наука и карате спорт.* (стр. 83-88). Нови Сад: Карате савез Војводине.
- Мудрић, Р., Јовановић, С., Милошевић, М., и Ћирковић, З. (1994). Предлог батерије тестова за процену сложених структура карате техника у

фази усмерене обуке у СФО-у. У: Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања Полицијске академије у Београду (124-133). Београд: Полицијска академија.

Мудрић, Р., Божић, С., Суботички, С., и Балтић, Р. (1998). Резултати праћења базичних моторичких способности студената ВШУП-а у Земуну. У: Зборник радова наставника ВШУП (219-225). Београд: Виша школа унутрашњих послова.

Паспаљ, Д. (2008). Утицај базичних моторичких способности на ефикасност извођења техника бацања из програма Специјалног физичког образовања. Необјављен магистарски рад. Бања Лука: Факултет физичког васпитања и спорта Универзитета у Бањој Луци.

Паспаљ, Д. (2009). Латентне моторичке структуре значајне за извођење технике чишћења наступајуће ноге из програма Специјалног физичког образовања. Безбједност, Полиција, Грађани 1, 173-186.

Паспаљ, Д. (2010). Ефекти различитих континуитета наставе на ниво усвојености техника падова, чишћења и бацања из програма специјалног физичког образовања. Безбједност, полиција, грађани 3-4, 513-522.

Паспаљ, Д. (2012). Разлике у неким моторичким способностима студената Високе школе унутрашњих послова с обзиром на ефикасност извођења одбране од напада штапом одозго. Безбједност, полиција, грађани, 3-4, 467-478.

Паспаљ, Д. (2013). Полни диморфизам антрополошког профила студената Високе школе унутрашњих послова у функцији рјешавања проблемских ситуација из Специјалног физичког образовања. Безбједност, полиција, грађани, 3-4, 167-180.

Родић, Н. (1994). Утицај програма физичке обуке војника на њихове физичке способности. У: Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања Полицијске академије у Београду (115-123). Београд: Полицијска академија.

Стојчић, Р. (1994). *Одређивање моторичке ефикасности припадника специјалних јединица*. Необјављен магистарски рад. Београд: Факултет физичке културе, Универзитета у Београду.

Суботички, С. (2003). Повезаност морфолошких и моторичких карактеристика студената ВШУП са ефикасношћу реализације техника каратеа из програма Специјалног физичког образовања. Необјављен магистарски рад. Нови Сад: Факултет физичке културе Универзитета у Новом Саду.

ПРИКАЗИ

ПРИКАЗ КЊИГЕ
У двористи малих Руса аутора
Предрага Ђеранића
Озбиљна аналитика у књижевном руху

COBISS.RS-ID 8630296

УДК 355.233.22:351.74/.76(048.48)

Александар Павић

Аналитички текстови Предрага Ђеранића одликују се питкошћу, концизношћу и свеобухватношћу приступа. У време када се, услед рушења целокупног пост-хладноратовског поретка, релевантне, кључне информације и догађаји ређају као на траци, у кратким временским интервалима, када животни, политички, па и геополитички обрти постају бржи и често и драматичнији од оних драмских – ово нису само пожељне, већ и скоро неопходне особине писања које настоји да буде релевантно, смислено и разумљиво читалачкој публици, и широј и стручној. Ретки су они аналитичари који су у стању да са подједнаким успехом комуницирају са обе врсте публике. А једна од тих ретких зверки је управо Предраг Ђеранић.

У текстовима писаним за портал Све о Српској, комбинујући књижевнички дар са професионалном стручношћу, Ђеранић са лакоћом анализира глобалне теме, у исто време их повезујући, односно, осветљујући њихову испреплетеност са оним које се тичу подручја бивше Југославије, а посебно Републике Српске и српског простора у целини. Осим што пружају драгоцене увиде, многи од тих текстова доносе и ексклузивне информације, које се раније нису појавиле у другим медијима, како домаћим тако и страним. Његови текстови су увелико допринели уздизању аналитичких текстова на порталу са чисто локалног или регионалног на глобално релевантан ниво. Једно је тврдити да смо ми и наш регион важни у контексту сагледавања глобалних збивања. Изазов је, међутим, то показати, односно доказати и у пракси, тј. у аналитици. А подједнако велики изазов је хватати се у коштац са домаћим политички осетљивим темама, што Ђеранић ради без зазора, посматрајући их искључиво из угла државног интереса, без прављења компромиса са истином или евентуално непријатним чињеницама.

Још један квалитет који одликује Ђеранићево анализирање политичких и безбедносних аспеката данашњег турбулентног доба је то што не бежи од идентификовања, а понекад и именовања актера који делују иза сцене, али чији је утицај огроман. Другим речима, иако и сам високо квалификован, обучен и ратним искуством овенчан стручњак, Ђеранић прави искорак из стандардних академских шаблона и безбедних уџбеничких поставки, не

бринући се да ли ће неко у томе видети "теорије завере" или не. Једноставно, његовом стручном аналитичком оку нису и не могу промакнути деловања и утицај ванинституционалних, неизабраних, неформалних актера и центара моћи на политичко-друштвену свакодневицу у свету и код нас.

А, вреди поновити, све горенаведено, као што ће они који нису имали раније прилике да се упознају са његовим текстовима видети, упаковано је у формат прилагођен на првом месту – самом читаоцу. Нова знања и увиди се много лакше примају ако су представљени на занимљив начин. То је вештина којом су само малобројни овладали, међу којима истакнуто место има управо аутор текстова сабраних у овој књизи, која представља не само аналитички дневник најважнијих збивања у свету и код нас током протекле две године, већ и прави мали геополитички и безбедносни уџбеник, својеврсни компас за разумевање садашњих дешавања, тенденција и претњи с којима се суочава свет, а у њему и – Република Српска и српски простор у целини.

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА У
БЕОГРАДУ

- УПУТСТВО АУТОРИМА -

Часопис *Журнал за безбједности и криминалистику* је научни часопис из области безбједности и криминалистике.

Часопис *Журнал за безбједности и криминалистику* објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спасавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују и радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Своје чланке и приказе за објављивање можете регистровати преко сервиса SCIndeks на адреси <http://asestant.ceon.rs/index.php/zurbezkrim/user>.

Часопис излази на српском језику и енглеском језику. Преводе прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По извршеној рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у разумном року од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Журнал за безбједност и криминалистичку* треба да уважавају сљедећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- Рад мора бити сачињен у Microsoft Wordu, ћириличким писмом, фонтом Times New Roman, величине 12 pt.
- Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од 30.000 словних мјеста, са размацима.
- Научни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима до 150 ријечи), кључне ријечи (четири до шест), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и крајак закључак.
- У уводу рада морају бити јасно наведени предмет, циљ и структура рада.
- Структура рада требала би да садржи сљедеће цјелине:
- Радови у којима се износе налази емпиријског истраживања: увод, методолошки оквир, истраживања, резултати и дискусија, закључак.
- Теоријски радови: увод, главни дио структуриран у најмање два поглавља и закључак.
- Наслов рада: 12 pt, bold, централно равнање (alignment centered), велика слова.
- Име аутора/коаутора: 11 pt, централно равнање (alignment centered).
- Институције: централно равнање (alignment centered), навести испод имена аутора.
- Поред имена аутора навести име аутора за кореспонденцију, афилијацију и е-маил адресу у првој фус ноти у тексту (нпр. Др

Марко Марковић је доцент на Факултету _____ Универзитета у Бањој Луци. Е-маил: xmakrovicmx@gmail.com).

- Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (Alignment justified).
- Текст рада: 12 pt, потпуно равнање (alignment justified), називи цјелина великим словима без редног броја (Alignment centered), називи подцјелина малим словима без редног броја italic, централно равнање.
- Литература: 11 pt, без редног броја испред; референтни извори се наводе према абецедном реду.
- Наслови слика: 11 p, italic, центрирано испод слике.
- Наслови табела: 11 p, italic, центрирано изнад табеле.
- Табеле и графички прикази треба да буду урађени у Microsoft Wordu. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр: Табела 1, Графикон 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.
- Једначине се пишу у одговарајућем графичком едитору за једначине (Microsoft Equation, MathType и други) и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.
- Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно-бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.
- У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су књиге, чланци и остали извори, као што су документи, закони, новински чланци, коришћене интернет адресе и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

- У часопису *Журнал за безбједност и криминалистику* користи се стил цитирања-АПА стандард (Publication Manual of the American Psychological Association). Цитирање

аутора се врши у тексту, без подножних напомена. С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ

- Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (Водинелић, 1996: 23), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (Водинелић, 1996). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (Roxin, 1963: 148).
- Цитирање два коаутора рада, у загради навести презиме оба коаутора и годину издања (Grellier & Goerke, 2006) или (Grellier и Goerke 2006) су навели,...
- Цитирање три, четири и пет коаутора рада, у загради навести презиме свих коаутора и годину издања (Rachal, Daigle, & Rachal, 2007). У сваком наредном цитирању наводи се презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Rachal et al, 2007).
- Цитирање шест или више коаутора рада, у загради навести презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Paraharalabos et al, 2007).
- Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд, послије чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000б: 67).
- Уколико се наводи више радова различитих аутора у истој загради потребно их је раздвојити тачком са запетом (Шикман, 2011; Миљковић, 2012). У том случају радове поредати хронолошки према години када су објављени, почев од старијег издања.
- Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: (Вуковић, 2004, цитирано према Крстић, 2004: 110).
- Цитирање докумената у тексту се врши на сљедећи начин: (Независне новине (2017, 7. октобар).
- Цитирање докумената и извјештаја у тексту се врши на сљедећи начин: (прво цитирање: Министарство унутрашњих послова Републике Српске [МУП РС] 2012), наредно цитирање (МУП РС, 2012).
- Цитирање новинских чланака у тексту се врши на сљедећи начин: (Независне новине (2017, 7. октобар).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

- **Књиге:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов књиге (курзивом), мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

Игњатовић, Ђ. (1998). *Криминологија*. Београд: Номос.

- **Поглавља у књизи:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов поглавља, у: прво слово имена (уредника), презиме (уредника), скраћена ознака уредништва (у загради), наслов књиге (курзивом), број прве и последње стране поглавља, мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

Emerson, L, & Manalo, E. (2007). Essays. In L. Emerson (Ed.), *Writing guidelines for education students* (2nd ed, pp. 42-49). South Melbourne, Australia: Thomson.

- **Радови у часописима:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, назив рада, назив часописа (курзивом), број и број прве и последње стране рада:

Примјер са наведеним волуменом, односно годином издања:

Милашиновић, С. (2008). Суштина и узроци друштвених конфликта. *Наука, безбедности, полиција*, 13(1), 55-77.

Примјер без волумена, само број издања:

Strobl, R, Klemm, J, & Wurtz, S. (2005). Preventing Hate Crime: Experiences from two East-German Towns. *British Journal of Criminology*, 45, 634-646.

- **Докторске дисертације:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов дисертације (курзивом), докторска дисертација, назив универзитета:

Примјер:

Липовац, М. (2016). Национална безбедност Републике Србије у регионалном безбедносном поткомплексу Западни Балкан. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

- **Документа преузета са интернета:**

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице

Примјер:

(Републички завод за статистику Републике Српске [РЗСРС]. (2009). *Статистички годишњак Републике Српске*. Преузето 2. 3. 2010. http://www.rzs.rs.ba/Publikacije/Godisnjak/2009/Godisnjak2009_Yearbook2009.pdf)

Cain, K. (2012, June 29). The Negative effects of Facebook on communication. *Social Media Today RSS*. Retrieved from <http://socialmedia-today.com>

- **Правни прописи:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а последице запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања последице црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).
- **Навођење судских одлука** треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).
- **Саопштења са научних скупова:** презиме и прво слово имена аутора, година у загради, наслов рада, назив конференције (курзивом), број стране у књизи апстраката у загради, место издања, назив издавача.

Примјер:

Kelly, L. (2011). Violence against women and children in the national legislations of the EU member states: an overview of the research results. *Druga godišnja konferencija Viktimološkog društva Srbije-Žrtve kriminaliteta i žrtve rata: međunarodni i domaći kontekst, knjiga apstrakta* (str. 13). Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej.

- **Чланци из новина:** презиме и прво слово имена аутора, година и дан у загради, наслов текста, назив новина, број стране у тексту, или интернет странице са које је текст преузет.

Примјер:

Гудељ, Ј. (2006, 23. октобар). Полиција чува крст изнад Мостара. *Независне новине*, Бања Лука. Преузето 17.11.2010. <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Policija-cuva-krst-iznad-Mostara-1473.html>

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и следеће напомене:

- Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).
- Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл, ст. и тач, а иза последњег броја не ставља се тачка (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4-12, итд).
- Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.
- Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.
- Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

- Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).
- Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.
- Приликом писања рада потребно је правилно користити интелектуалну својину других аутора. Плагирање, односно преузимање туђих идеја, ријечи или других облика креативног израза без навођења аутора представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање представља кршење ауторских права, што је законом кажњиво.

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА У
БЕОГРАДУ

- УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА -

Поштовани,

Часопис Журнал за безбједност и криминалистику објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спашавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Правилник о публикаовању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“ бр. 77/17) је у својим одредбама (члан 53) као један од критеријума за категоризацију часописа предвидио и адекватност рецензија.

- Према члану 35. ставу 5. Правилника, Рецензија мора минимално садржавати:

1. оцјену оригиналности, односно научног или стручног доприноса рада,
 2. оцјену актуелности рада,
 3. оцјену примјењене методологије,
 4. приједлог за сврставање у категорију или тип рада,
 5. оцјену коришћене литературе и
 6. сагласност за објављивање рада.
- Према члану 23. Правилника предвиђене су сљедеће врсте чланака:
 1. **Оригинални научни чланак** начелно је организован по схеми IMRAD за експериментална истраживања или на дескриптиван начин за дескриптивна научна подручја, у коме се први пут публикује текст о резултатима сопственог истраживања оствареног примјеном научних метода, које су текстуално описане и које омогућавају да се истраживање по потреби понови, а утврђене чињенице провјере.
 2. **Прегледни научни чланак** представља преглед најновијих радова о одређеном предметном подручју са циљем да се већ објављене информације сажму, анализирају, евалуирају или синтетизују, те доноси нове синтезе које такође обавезно укључују резултате сопственог истраживања аутора.
 3. **Крајко или прелиминарно саопштење је рад, али мањег обима** или прелиминарног карактера, у којем неки елементи IMRAD-а могу бити испуштени, а ради се о сажетом изношењу резултата завршеног изворног истраживачког рада или чланка који је у настајању (енгл. Working Paper).
 4. **Научна критика, односно полемика или осврт** је расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији, у којој аутор доказује исправност одређеног критеријума свог мишљења, односно потврђује или побија налазе других аутора.
 5. **Информативни прилог** је уводник, коментар и слично.
 6. **Приказ књиге, инструмената, рачунарске програма, случаја, научне догађаја и слично** јесте прилог у којем аутор процјењује правилност/неправилност неког научног или стручног рада, критеријума, поставке или полазишта, уз посебан нагласак на квалитет оцјењиваног рада.
 - Код процјене рада рецензенти треба да узму у обзир сљедеће:
 1. Припада ли рад по своме садржају *Журналу за безбједност и криминалистику*?
 2. Одговара ли садржај рада наслову?
 3. Да ли је рад у складу са стандардима предвиђеним за писање (упутство ауторима)?

4. Има ли рад све потребне дијелове предвиђене за његову категорију (нпр. оригинални научни рад: увод, методе, резултате, дискусија, закључак)?
 5. Да ли су слике и табеле прегледне и разумљиве?
 6. Да ли је литература цитирана у складу са Упутством ауторима?
- Остале напомене (члан 35. ставови 2, 4 и 6)
 1. Чланци се оцјењују описно.
 2. Образац Рецензије мора бити потписан ако је у штампаном облику, односно достављен на мејл уредништву за сваки појединачни рецензирани чланак.
 3. Рецензенти су дужни да укажу на могуће повреде етичких норми у раду.
 4. Рецензенти треба да наведу пуну референцу за један репрезентативни ауторски/коауторски рад из уже научне области као што је рад који су рецензирани.